

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
Факультет історії, політології та міжнародних
відносин
Кафедра міжнародної інформації

**Проблема зовнішнього позиціонування України у Східній
Європі на початку XXI.: виклики і можливі рішення.**

Дипломна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав студент 6 курсу, 604 групи
Спеціальність 291 Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії

Кулябін Станіслав

Керівник: д. іст. наук, проф. Фісанов В.П..

Рецензент:

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри №_____

від_____

зав. кафедри_____ проф. Фісанов В.П.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Україна, Росія та Білорусь – історично близькі країни через призму спільного радянського минулого, тривалу торговельно економічну співпрацю, промислові коопераційні ланцюжки що роками формувалися, та, що теж дуже важливо, культурну близькість. Після розпаду Радянського Союзу та здобуття Україною незалежності у 1991 р. наші країни залишалися одна для одної ключовими торговельно-економічними партнерами до певних подій.

Відносини між трьома країнами завжди були дуже контрастними - теплі, холодні, нещирі, ворожі, корисливі. Великий спектр. Початок відносин був досить обнадійливим - Біловезька угода стала символом нового етапу для всіх країн колишнього СРСР. Були укладені перші угоди, оголошено о добросусідських відносинах та почато економічне партнерство. Але історично склалось що шляхи наші розминулись.

З часу президенства Віктора Ющенко (23 січня 2005 – 25 лютого 2010) Україна почала спрямовувати свій вектор міжнародних відносин до ЄС, з цих часів й почались перші конфлікти між країнами колишнього радянського союзу, так як новий геополітичний курс України не передбачав поглиблення відносин з ними. Це призвело до погіршення політичних контактів на початку 2005 р, чисельність ж двосторонніх угод укладених до 2014 р., значно скоротилося.

Саме у 2014-му почались найбільш гарячі часи відносин з Росією при анексії Криму, початку неоголошеної гібридної війни та АТО. Росія проявила значну агресію до України і демонстративно порушила міжнародні норми геополітичних відносин та гуманістичні принципи що прийняті на світовій арені.

Більш ж пізніше, приблизно у 2019-му (при заступі Володимира Зеленського до президенства) почали сильно гіршати відносини також з Білоруссю. Найбільш сильний спад українсько-білоруських відносин був

викликаний через білоруський внутрішній конфлікт з владою та нелегітимністю президенства Лукашенко. Тому, дослідження та збір узагальненої інформації про вищезначені конфлікти, та вияви їх наслідків і можливих рішень, є актуальним і важливим у питанні регіональної безпеки та зовнішнього позиціонування України у Східній Європі.

Мета магістерської роботи полягає у вияві можливих вирішень, протидії подальшої ескалації конфліктів та кризових ситуацій у питаннях міжнародних відносин у регіоні Східної Європи, а саме конкретно Білорусі та Росії.

Досягнення цієї мети можливо якщо проаналізувати хронологію політичної взаємної історії, включаючи економічну. Визначити мотиви та інтереси сторін, охарактеризувати нинішній стан відносин та виявити найбільш важливі виклики на які потрібно відповісти.

Об'єктом дослідження є особливості зовнішньої політики України на Європейському континенті в умовах геополітичних трансформацій.

Предметом дослідження є проблема зовнішнього позиціонування України у Східній Європі, зокрема розвиток відносин з сусідніми державами Білоруссю та Російською Федерацією.

Методи дослідження. На різних етапах роботи, відповідно до поставлених завдань були використані спеціальні та загальнонаукові методи. Основним методом дослідження виступав історичний, він дав змогу простежити хронологію подій та історичні умови що призвели до актуальних проблем. Метод аналізу було використано при опрацюванні історичного матеріалу та виявленні найбільш важливих питань. Метод синтезу використовувався при встановленні зв'язків між результатами аналізу і пізнаванні предмету дослідження.

Структура роботи зумовлена метою, об'єктом, предметом і завданням дослідження. Вона складається зі вступу, трьох розділів, які розділені на підрозділи, висновків та списку використаних джерел (51 найменувань). Загальний обсяг 125 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ЗОВНІШНЬОГО ПОЗИЦІОНУВАННЯ УКРАЇНИ У СХІДНІЙ ЄВРОПІ.

1.1. Теоретико-методологічні аспекти дослідження. Основні поняття.

Здобуття незалежності України у 1991 р. розпочало новий етап у розвитку історіографії у країні. Дуже велика частка нових праць з історії та політології стосуються відносин України саме з найближчими сусідами – Російською Федерацією та Республікою Беларусь. Було застосовано багато наукових підходів щодо становлення та розвитку сучасних відносин з ними, розширення та поглиблення проблематики дослідження - про це свідчить досить значна кількість публікацій комплексних монографій, фахових статей та публіцистичний праць за цією темою. Всі вони відрізняються між собою як за конкретною темою, так і за стилем викладу матеріалу, науковим рівнем та теоретико-методологічними підходами.

Слід зауважити, що для всіх трьох держав першочерговим значенням з початку відносин було налагодження добросусідських взаємин із сусідніми країнами. Відтак, можна простежити зміни у відношенні авторів інших досліджень до РБ та РФ, сучасні події досить сильно вплинуло на публіцистичні твори що відобразилось на трактування історії у деяких джерелах відносно більш ранніх. Звісно, у цій праці будемо намагатись уникнути суб'єктивних точок зору.

Но виявити всі можливі причини нинішніх ситуацій, що склалися, майже неможливо, причинами можуть бути як незадекларовані нюанси так і просто людський фактор. Максимально близько і, що не менш важливо, об'єктивно, наблизитися до подій які привели Україну до нинішнього становища дозволить вдалий вибір методології.

Саме поняття «методологія» має великий перелік визначень у сучасній науці. Візьмемо визначення з «Філософського енциклопедичного

словника»[41]: Методологія - шлях дослідження чи пізнання; Сукупність підходів, способів, методів, прийомів та процедур, що застосовуються в процесі наукового пізнання та практичної діяльності для досягнення наперед визначеної мети. Такою метою в науковому пізнанні є отримання об'єктивного істинного наукового знання або побудова наукової теорії та її логічне обґрунтування, досягнення певного ефекту в експерименті чи спостереженні тощо.[41, с. 373-374.]

Підбір методологічного інструментарію базується на необхідності об'єктивного дослідження історії та розвитку міждержавних відносин України у регіоні Східної Європи та чинників, які сприяли трансформації міждержавних взаємин до сучасних викликів. Таким чином, за основним методом буде використовуватись історичний.

Методологія розгляду та вивчення історії відносин України з Республікою Білорусь та Російською Федерацією дозволить на теоретичному рівні аналізувати і синтезувати необхідні знання, що надасть можливості дійти до певних висновків. Простий перелік фактів та прийнятих рішень з часу незалежності допоможе скласти хронологічну послідовність шляху розвитку позиціонування України у навколишньому регіоні - Східній Європі. Аналіз історичної літератури взаємовідносин трьох країн починаючи з 1991 р. та до сучасних часів має бути доцільним, це обумовлюється особливостями предмету дослідження, який відображається науковцями не як завершений історичний процес, а як такий, що перебуває у активній фазі розвитку.

На всіх етапах вивчення важливіших моментів історії взаємодії між Україною, РБ та РФ, та при висвітленні ключових аспектів міждержавного співробітництва застосовувались базові методи аналізу і синтезу. Використання цих методів дозволило поєднати різну інформацію на основі застосування широкої джерельної бази.

Під час проведення аналізу визначаються окремі елементи ключових подій та явищ досліджуваної проблеми, встановлюються взаємосв'язки між

ними. Аналізування та синтезування має важливе значення для розуміння таких аспектів міжнародних відносин України з сусідами:

- становлення і розвиток співробітництва;
- визначення пріоритетів міждержавної діяльності у економічному секторі;
- з'ясування проблем що стримували розбудову двосторонніх відносин;
- виявлення основних факторів що впливали на розширення зв'язків між двома країнами.

У призмі аналізу, факти міждержавних взаємин потрібно розглядати як явища, які мають власний зміст, структуру і виконують важливі функції як у загальній системі міждержавних відносин, так і у окремих випадках і під час взаємодії на міждержавній арені.

У ході вивчення міждержавних взаємин важливе значення має уточнення таких ключових понять, як «зовнішня політика» та «міжнародні відносини». Для цього ми звернемося до Української дипломатичної енциклопедії.

Зовнішня політика - система дій *актора міжнародного*, спрямована на забезпечення впливу на поведінку інших суб'єктів міжнар. відносин та пристосування до наслідків процесів *системи міжнародної*. З. п. того чи іншого актора не зводиться до окремих дискретних актів, а має характер зовн.-політ. діяльності, в основі якої лежить більшою або меншою мірою формалізована стратегія поведінки в міжнар. середовищі. За своїм функціональним змістом З. п. актуалізує соц. інтереси в індивід., корпоративному та універсальному аспектах, а також у субнац., нац., регіональному та глобальному вимірах. У сучас. теорії міжнар. відносин більшість дослідників схиляється до визнання діалектичного характеру взаємодії внутр. та З. п. д-ав, конкретний стан якої, не в останню чергу, залежить від статусу суб'єкта міжнар. відносин. [42, том 1, с 61.]

Міжнародні відносини - специфічна форма соц. відносин, участь у яких

відтворює міжнар. суб'єктність індивід, або колективного актора, та головне функціональне призначення якої полягає в реалізації цивілізаційної й антропологічної єдності людства. Сучасна теорія МВ не дають єдиної дефініції феномена МВ, існує принаймі три макроконцепції: політологічна, яка спирається на тезу про примат д-ви як єдиного *актора міжнародного*, і в структурі МВ віддає перевагу міждержавним; соціологічна, яка визнає міжнар. характер певної трансакції залежно від характеру її об'єкта; системна, що виходить із вторинності будь-якого міжнар. актора щодо системи МВ. Найрозповсюдженішими критеріями диференціації МВ за атрибутивними ознаками є: критерій геогр. локалізації (глобальні, регіональні, субрегіональні, локальні); критерій часової локалізації (коротко-строкові, середньострокові, довгострокові); критерій кількості взаємодіючих акторів (двосторонні, багатосторонні, універсальні); критерій статусного співвідношення акторів (симетричні, асиметричні); критерій сфери, яка виступає об'єктом взаємин (економічні, наукові, культурні, військові тощо); критерій характеру взаємодії інтересів акторів (співробітництво, конфлікт). [43, том 2, с. 14]

Виходячи з вищезначеного, міждержавні відносини мають розглядатися як окрема система зі своєю власною структурою. Основні напрями міждержавного співробітництва повинні враховувати національні інтереси кожної із сторін, підпорядковуватись процесам їх розвитку а також нормам міжнародного права. Україна, РБ та РФ на сучасному етапі сильно пов'язані історико-географічним чинником в наслідок географічного розташування.

1.2 Характеристика джерельної бази дослідження

Джерельна база дослідження була сформована на основі:

1. Нормативно-правових актів, звітів, доповідей;
2. Праці українських та російських науковців;
3. Записів інтерв'ю та конференцій;

4. Інтернет-ресурсів.

Відношення Україна-Білорусь визначались та аналізувались за допомогою значної кількості нормативно-правових актів стосовно співробітництва та зближення міждержавних стосунків. Після здобуття незалежності Україною та Республікою Білорусь було виконано одне з найважливіших завдань, а саме створення системі договірно-правового забезпечення двосторонніх відносин, зазначимо основні:

- Договір про дружбу, добросусідство і співробітництво між Україною і Республікою Беларусь. 1997 р.
- Договір між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і Білоруською Радянською Соціалістичною Республікою. 1991 р.
- Договір між Україною і Республікою Білорусь про державний кордон. 1997 р.
- Угода між Урядом України і Урядом Республіки Беларусь про вільну торгівлю. 1999 р.
- Угода між Урядом України та Урядом Республіки Білорусь про створення міжурядової українсько-білоруської змішаної комісії з питань торговельно - економічного співробітництва. 1996 р.
- Угода між урядом України і Урядом Республіки Білорусь про уникнення подвійного оподаткування та запобігання ухилення від сплати податків стосовно податків на доходи і майно. 1994 р.

Вагому частку матеріалу стосовно історії стосунків України та Республіки Беларусь внесла дисертація Васишина Степана Юрійовича, «Українсько-білоруські відносини (1991-2014 рр)»[9]. У цій праці, присвяченій комплексному дослідженню нової моделі українсько-білоруських відносин упродовж 1991-2014 рр, «було здійснено ретельний аналіз стану історіографічної розробки проблеми відносин, охарактеризовано особливості становлення і розвитку українсько-білоруських політичних відносин у нових геополітичних реаліях та висвітлено процеси трансформації

політичного діалогу між Україною і Республікою Білорусь відповідно до сучасних міжнародних вимог і викликів. У результаті проведеного дослідження показано, що процеси становлення та розвитку українсько-білоруських політичних відносин визначалися поступальним характером еволюції їх взаємин, що обумовлювалося історико-географічним, економічно-господарським та культурно-гуманітарним чинниками, а також наявністю протяжного кордону між обома державами та відсутністю обопільних територіальних претензій. Партнерство України і Білорусі в політичній сфері упродовж 1991-2014 рр., у першу чергу, слід розглядати як важливу подію у послідовному відстоюванні національних інтересів обох країн, насамперед безпеки, на регіональному та загальноєвропейському рівнях. Двосторонні міждержавні зв'язки також сприяли всеобічному розвитку співробітництва і партнерства у центрально-східноєвропейському регіоні загалом. Хоча українсько-білоруським взаєминам означеного періоду і були притаманні гострі дискусії та, у певній мірі, кризові явища, однак загалом їх можна охарактеризувати як динамічні і перспективні.» [9, с 4-5.]

Крім вищезначеної дисертації від Василя Степана Юрійовича, була використана інша його праця «Тенденції та проблеми співпраці України та Республіки Білорусь в економічній сфері у період встановлення міждержавного співробітництва. Міжнародний збірник наукових праць.» задля аналізування економічної сфери разом з «Аудит зовнішньої політики: Україна-Білорусь» від Олени Бетлій та Євгенія Прейгермана.

Всі три вищезначені праці стосовно стосунків України з РБ не є актуальні. Всі вони закінчують свою хронологію подій приблизно на 2015-2016-их роках. Слід зауважити, що майже всі вони прогнозували при подальшому актуальному на той час стану відносин досить значні покращення у економічній сфері, були відсутні негативні прогнози. Лише у «Аудиті» є глава «Поєднані Мінськом, розділені Росією» що мала досить актуальний висновок: «В українському експертному середовищі розуміють зазначену позицію білоруських колег, інша справа, що Київ шукає нових

способів вирішення конфлікту. Зокрема, сьогодні зусилля української дипломатії спрямовані на узгодження позиції стосовно впровадження міжнародної поліцейської місії ОБСЄ на Донбасі. З іншого боку, українська сторона не може заплющувати очі на використання участі своїх представників у Тристоронній контактній групі для надсилання Мінськом сигналів Києву, як це було зроблено наприкінці квітня. Тоді віце-спікер Верховної Ради Ірину Геращенко вперше спробували не пустити на територію Білорусі для участі в засіданні щодо звільнення заручників. Такі інциденти посилюють позиції тих, хто схильний нагадувати, що Білорусь, попри всю риторику влади, а також організацію переговорного процесу, залишається союзницею агресора – Росії.» [4, с. 14]

Для завершення економічного підрозділу була використана інформація з сайтів міністерства економіки України [41] та сайт посольства України у Білорусі.[37]

Щодо джерельної бази про відносини України з Російською Федерацією – на відміну від матеріалу про Білорусь, за основу була взята інформація не з самого початку двосторонніх відносин, а за 2014-2021 рр., з початку «газових війн», анексії Криму, АТО та до сучасності. За основу лягла значна кількість нормативно-правових актів та записів конференцій 2014-го року:

1. Протокол шостого засідання Українсько-Російської міждержавної комісії. 2013 р.
2. Засідання Ради національної безпеки і оборони (РНБО) України Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України (стенограма від 28 лютого 2014 р.)
3. «Protocol on the results of consultations of the Trilateral Contact Group, signed in Minsk, 5 September 2014».
4. Проект Декларації про боротьбу за звільнення України, 2014 р.

5. Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності. 2014 р.

6. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей. Редакція 2020 р.

7. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях. Редакція 2014 р.

8. Комплекс заходів щодо виконання Мінського протоколу. 2015 р.

9. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про денонсацію Угоди між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України». 2011 р.

Були проаналізовані як наукові праці, так і одна публіцистична, а саме книга від доктора історичних наук Павло Гай-Нижника, «Росія проти України (1990-2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення». Вона, в основному, була використана для перевірки збігу подій у 2014 р., деякі події були взяті з неї, але сама праця була написана не дуже науково та об'єктивно.

Ця проблема, в цілому, зустрічається у багатьох працях що стосуються гібридної війни. Таким чином були взяті до огляду «Гібридная война: политические последствия» від Василя Ткаченко, «"Гібридна" Війна Росії - виклик і загроза для Європи» від редакції центра Розумкова та «Хроніка кримського протистояння» В. Костров. Всі вони мають таку ж саму характеристику як праця Гай-Нижника, тим не менш події в них збігаються и тому були використані для цієї роботи.

Пошук відповіді на економічне питання відносин України з Росією було зупинене на статті «Экономика постсоветских стран» від М. Бороденко, збірника «Постсоветские государства: 25 лет независимого развития» від А.Б. Крилова та за допомогою офіційної довідки зовнішньої торгівлі від міністерства економіки України.[41] За висновок економічних стосунків

візьмемо працю М. Бороденко:

«Виходячи з цього, можна зробити висновок, що повернення до докризового рівня промислової кооперації та торгівлі між країнами вкрай малоймовірне. Враховуючи, що російський ринок був ключовим для української високотехнологічної продукції з високою додатковою вартістю, це ставить перед українським керівництвом дуже складне питання: за рахунок яких ринків піднімати національну промисловість та уникати аграрно-сировинної моделі економічного розвитку.

Поки що лише торгівля послугами, а саме – транзит товарів, пасажирів та енергоносіїв виглядає тією сферою, яка не тільки зберігає шанс на повернення до докризових показників, але має потенціал подальшого зростання, особливо на тлі посилення торгової взаємодії між Китаєм та країнами Європейського союзу.»[51, с. 123]

РОЗДІЛ 2. ВІДНОСИНИ З БІЛОРУССЮ: ПРОБЛЕМИ ВІДНОСИН УКРАЇНИ З РЕСПУБЛІКОЮ БІЛОРУСЬ.

2.1. Відносини на початку XXI століття між Україною та Республікою Білорусь

Хронологія подій із початку незалежності обох країн містить багато прикладів взаємопідтримки українців та білорусів у різних сферах суспільного життя, економіці, на переломних віхах. Слід зазначити, що міждержавні відносини між Україною та Білоруссю будувалися за таких умов:

1. недостатнього досвіду міжнародного співробітництва;
2. різних точок зору визначення пріоритетних напрямів зовнішньої політики;
3. відсутність відповідного кадрового забезпечення та матеріально-технічної бази для вирішення зовнішньополітичних завдань;
4. початкової стадії формування законодавчої та договірно-правової бази у сфері міжнародних відносин.

Водночас забезпечення ефективної співпраці на двосторонньому рівні вимагало знання особливостей країн-партнерів, вичерпної інформації про їх політичну та економічну систему, основних політичних «акторів» у країнах: уряд, політичні партії, громадські організації.

Велику роль у становленні відносин між Білоруссю та Україною у міждержавному співробітництві відіграли переговори між делегаціями БРСР та УРСР, що відбулися 17 жовтня 1990 р. у Києві. Сторони розглянули широкий спектр питань, зокрема двосторонні відносини у нових політичних реаліях проголошення державного суверенітету. За підсумками переговорів було прийнято резолюцію: «Українська РСР та БРСР, спираючись на вікові традиції братерства та взаємодопомоги, оцінюючи політичну та соціально-економічну ситуацію в обох республіках, висловлюють впевненість у необхідності подальшого зміцнення. взаємовигідне політичне, економічне,

технічне та культурне співробітництво між ними як суверенними державами». Можна дійти висновку, що наприкінці 1990-х гг. були створені сприятливі умови для проведення Україною та Білоруссю незалежної зовнішньої політики та побудови двосторонніх відносин на основі суверенності та стратегічного партнерства. Цьому, тим не менш, значною мірою сприяли перш за все кризові явища, що охопили Радянський Союз 1990 року.

На незалежній від союзного центру міжнародній арені розпочалася спільна українсько-білоруська діяльність. У жовтні 1990 р. в рамках Генеральної Асамблеї ООН українська та білоруська делегації, незважаючи на опір Москви, ініціювали вирішення чорнобильської проблеми. Узгоджені заходи дипломатів обох республік дозволили 4 грудня 1990 р. прийняти перший нормативно-правовий акт - «Міжнародне співробітництво у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС». Зазначимо, що ця перемога молодих українських та білоруських дипломатів відіграла важливу роль у формуванні українсько-білоруських дипломатичних відносин на новій основі, адже їхні чіткі та злагоджені дії переконали міжнародне співтовариство, що їх слід розглядати як представників суверенних держав.

Невипадково одним із перших міждержавних документів ще Радянської України в рамках Союзу РСР був Договір між Українською РСР і Білоруською РСР від 29 грудня 1990 року[18]. Він набув чинності 31-го серпня 1991-го року. Він включає 22 статті про взаємопідтримку, обмін повноважними представництвами, забезпечення транзиту, взаємні поставки та послуги и подібне. Варто виділити рядки: *“враховуючи спільність культур своїх народів та зв'язки, що історично склалися між ними, висловлюючи волю народів Української РСР і Білоруської РСР та рішучість побудувати демократичні правові держави України і Білорусії,”*.

Україна та Білорусь були у досить схожих ситуаціях та підтримували один одного.

Дипломатичні відносини між вже незалежною Україною та

Республікою Білорусь встановлені 27 грудня 1991 р. Посольство України в Республіці Білорусь відкрито 30 червня 1992 р., Посольство Білорусі в Україні 12 жовтня 1993 р. У 2004 році Консульський пункт українського Посольства, який розміщений у Бресті, було перетворено у Генеральне консульство України.

Після встановлення дипломатичних відносин у 1991 р. було закладено основу договірно-правового фундаменту співпраці України та Республіки Білорусь, налагоджено міжвідомчі зв'язки, розпочато процедуру юридичного оформлення державного кордону, відбулася активізація діяльності національно-культурних об'єднань, безвізовий режим, співпрацю у військовій сфері та з врегулювання фінансових питань тощо. Початок вирішення всіх важливих питань розпочався з першого офіційного візиту білоруського представництва до України у грудні 1992 року, а саме прибув прем'єр-міністр Білорусі В'ячеслав Кебич.

Порядок денний зустрічі був обумовлений необхідністю розвивати економічні контакти між колишніми радянськими республіками по-новому.

Серед підписаних у грудні 1992 р. двосторонніх документів окремої уваги заслуговує Угода між Урядом України і Урядом Республіки Білорусь про вільну торгівлю [22]. Вона стала першим міждержавним правовим документом, який не набув чинності відразу після підписання. Основною причиною затримки ратифікації угоди про вільну торгівлю стали тісні торгово-економічні зв'язки Білорусі з Росією, а також її зобов'язання в рамках інтеграції з Москвою. За таких умов Україна ратифікувала цей документ лише 13 вересня 1999 р. Слід зазначити, що після ратифікації угоди Верховною Радою України білоруська сторона виявила розбіжності в українському та білоруському текстах, що впливають на зміст. угоди. Представники Білорусі заявили, що наявність таких розбіжностей унеможливило внесення документа на ратифікацію до парламенту та запропонували укласти нову двосторонню угоду про вільну торгівлю. Проте українська сторона заперечила, зазначивши, що в Україні діючий договір

вважається чинним, а підписання нового документу з цього питання недоцільно. Під час переговорів Україна та Світовий банк домовилися оформити відповідними протоколами зміни до обох примірників угоди. оформити внесення змін до обох екземплярів угоди відповідними протоколами.

Надалі, протягом 1993 – у першій половині 1994, було підписано ще кілька документів, переважно економічного характеру. Серед них угоди про взаємне визнання права та регулювання відносин власності, співробітництво у сфері поштових грошових переказів, співробітництво у сфері охорони промислової власності, торговельно-економічне співробітництво, уникнення подвійного оподаткування та запобігання ухилення від сплати податків з податків на доходи та майно, співробітництво стандартизації, метрології та сертифікації.

Крім вищезгаданих договорів, протягом 1993 – у першій половині 1994 року. було укладено низку міжвідомчих документів, зокрема, Угоду про співпрацю в галузі культури між Міністерством культури України та Міністерством культури Республіки Білорусь, Договір про співпрацю між Академією наук України та Академією наук Білорусі, Угоду про правову допомогу та партнерство між Генеральною прокуратурою України та Прокуратура Республіки Білорусь, Протокол про співпрацю між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Республіки Білорусь у галузі військової топографії та геодезії. Слід зазначити, що всі підписані міждержавні документи визначали пріоритетні напрямки українсько-білоруських відносин та сприяли розвитку двостороннього діалогу як на урядовому, так і на міжвідомчому рівнях.

Потім був офіційний візит до України Президента Республіки Біларусь Олександра Лукашенко, під час візита було підписано Договір між Україною і Республікою Білорусь про дружбу, добросусідство та співробітництво[17] від 17 липня 1995 р., який набув чинності 6 серпня 1997 року. Він регламентував двосторонні стосунки. Слід зазначити, що попередній Договір

між УРСР та БРСР "зіграв значну роль у розвитку добросусідських відносин між обома державами" - згідно з Договором.

У цьому документі сторони домовилися будувати свої відносини на взаємній повазі та довіри, керуватись принципами поваги державного суверенітету, рівноправності та невтручання у внутрішні справи один одного; визнали непорушність існуючих між ними державних кордонів та підтвердили відсутність територіальних претензій однієї держави до іншої; зобов'язуються утримуватися від участі або підтримки будь-яких дій проти сусідньої держави і не допускати використання її території на шкоду інтересам безпеки іншої Сторони; домовилися про встановлення відносин у сфері військового співробітництва, безпеки держави, охорони державного кордону, митного, експортного та міграційного контролю на основі окремих угод; гарантувати своїм громадянам рівні права і свободи відповідно до загально визнаних норм міжнародного права. Крім того, угода передбачала захист національних меншин, розвиток всебічних контактів між громадянами двох країн, міжпарламентське співробітництво, тісні торгово-економічні, науково-технічні зв'язки, сприяння та взаємний захист інвестицій, транспортне співробітництво та широку культурну діяльність. відносини. і мистецтво. Таким чином, Договір про дружбу, добросусідство і співробітництво між Україною та Білоруссю від 17 липня 1995 р. заклав законодавчу основу для зміцнення та розвитку конструктивного міждержавного діалогу в усіх сферах українсько-білоруського співробітництва.

Договором про дружбу, Україна і Білорусь визнали непорушність існуючих між ними державних кордонів і підтвердили, що не мають ніяких територіальних претензій одна до одної і не висуватимуть таких претензій й у майбутньому. Грунтуючись на цих засадах, 12 травня 1997 року в Києві було укладено Договір між Україною та Республікою Білорусь про державний кордон[19], який є безстроковим. Договір було ратифіковано

Верховною Радою України 18 липня 1997 року, в той час як білоруська

сторона до 2010 року відтягувала момент ратифікації, пов'язуючи його з так званим боргом українських підприємств перед білоруськими, який виник в перші роки незалежності.

Особливої уваги заслуговують договори, що регулюють правовідносини у сфері транспорту. До них належать угоди про повітряне сполучення від 17 липня 1995 року та угоди про внутрішні водні шляхи від 6 лютого 1998 року, доповнені раніше підписаними угодами, а також двосторонні міжвідомчі документи.

Значну кількість двосторонніх правових документів становили договори у сфері науково-технічного та культурно-гуманітарного співробітництва. Українсько-білоруські науково-технічні зв'язки у другій половині 1994-2004 рр. регулюється Угодою між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Білорусь про взаємне визнання та еквівалентність документів про освіту та вчені звання, Угодою між Кабінетом Міністрів України та Уряду Республіки Білорусь про співробітництво у сфері атестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, а також Угоду між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти України. Республіки Білорусь про співпрацю в галузі освіти.

Таким чином, між країнами станом на початок 2010 року було укладено більш ніж 170 двосторонніх договірно-правових актів, які регулюють практично всі сфери двостороннього діалогу.

У період 1994-2004 рр. політичний діалог України та Білорусі носив стабільний і конструктивний характер. Протягом двох каденцій перебування на посту президента України Леоніда Кучми український та білоруський лідери зустрічалися 19 разів як під час офіційних візитів, так і під час міжнародних багатосторонніх зустрічей та самітів СНД. Україна та Білорусь взаємодіють і на міжнародній арені, зокрема в ООН, ОБСЄ, ЦЄІ, в рамках ініціативи ЄС «Східне партнерство» (про нього далі), хоча позиції країн з цілої низки проблемних питань не є узгодженими.

Обрання Віктора Ющенка Президентом України та зміна геополітичного курсу, яка не передбачала поглиблення політичних відносин з колишніми радянськими республіками, призвели до погіршення українсько-білоруських політичних контактів на початку 2005 р. забезпечення міждержавних відносин, чисельність двосторонніх угод, укладених до 2014 р., значно скоротилося. Водночас з 2005 по 2014 рр. в українсько-білоруських відносинах спостерігалися періоди активізації політичних контактів, що сприяло розширенню правової бази між двома республіками.

З 2005 року в двосторонньому політичному діалозі спостерігається деяка напруга. У цей період Мінськ неоднозначно оцінював події, що відбувалися в Києві, побоюючись можливого експорту революційних технологій до Білорусі. У цьому контексті слід зазначити, що сама українська влада неодноразово заявляла про намір сприяти демократизації Білорусі. Так, у квітні 2005 року президент США Джордж Буш і президент України Віктор Ющенко підписали спільну заяву «Новий порядок денний українсько-американського стратегічного партнерства», в якій, зокрема, зобов'язувалися підтримувати пропагування свободи в таких країнах, як Білорусь. і Куба. ». Заслуговує на увагу позиція української делегації в ООН, яка підтримала резолюцію цієї міжнародної організації про порушення прав людини в Білорусі. Це було проявом нової позиції української сторони щодо побудови політичного діалогу з білоруською стороною. Зі свого боку, білоруське керівництво не залишило без уваги цього, назвавши революції в Україні та Грузії «відкритим бандитизмом під виглядом демократії». Восени 2005 року новий формат відносин України та Білорусі знову змінився.

Враховуючи низку зовнішніх та внутрішніх факторів, керівництво України намагалось зосередитись на економічному аспекті відносин, не акцентуючи політичні розбіжності. Певним чином до перегляду українською позиції привів фактор посилення впливу Росії, хоча частково це можна було також пояснити наближенням парламентських виборів в Україні. Україна відмовилася приєднатись до санкцій ЄС відносно Білорусі, які вводили

обмеження проти окремих посадових осіб, мотивуючи неефективністю їх впливу.

В цілому, президенти України та Білорусі за 2005 - 2008 рр. мали змогу лише тричі зустрітися в рамках самітів глав держав-членів СНД. Цілком очевидно, що такий формат зустрічей не сприяв глибокому осмисленню двостороннього співробітництва і виведенню його на новий рівень.

Якісно новим етапом розвитку двосторонніх відносин на рівні політичних контактів можна вважати 2008 р. Європейський напрям розвитку України сформував певну загальну платформу до зближення інтересів України і Білорусі.

У червні 2008 року на противагу Середземноморському Союзу, Польща спільно з Швецією ініціювали проект Східного партнерства[29], який, за задумом розробників, запропонував би адекватнішу модель співпраці в рамках Європейської програми сусідства для України, Молдови, Грузії, Вірменії, Азербайджану і, з певними застереженнями, Білорусі. Ці застереження, зокрема, стосувались необхідності продовження діалогу Мінська з європейськими інститутами і безперервний курс на демократичні перетворення в країні.

Результати парламентських виборів у Білорусі у вересні 2008 р. (більше-шість голосів за комуністичну партію) та попередня підготовка до них, враховуючи раніше прийняті на себе Мінськом зобов'язання, хоч і не дали підстав європейським інститутам для фіксації значних позитивних зрушень у внутрішньополітичній ситуації в країні, але в той же час і не стали причиною ескалації напруженості. Готовність білоруського керівництва вести роботу над помилками та неефективність політики ізоляціонізму призвели до появи нового жесту щодо припинення санкцій з боку ЄС.

Цей сигнал був чітко сприйнятий в Україні як ознака дії на реалізацію своєї посередницької ролі у зближенні позицій ЄС та Білорусі. У жовтні 2008 року в Мінську пройшли консультації МЗС України та Білорусі, де було обговорено можливі спільні дії у відносинах із Європейським Союзом.

Відновлення політичних контактів на вищому національному рівні на початку 2009 р. активізувало процес нагромадження політико-правової бази українсько-білоруських відносин. Фактично, у 2009 році було укладено низку важливих міждержавних угод: Угода про виїзну справедливу торгівлю в прикордонних регіонах України та Республіки Білорусь національними товарами, Консульська конвенція, Угода про співробітництво в галузі судової експертизи, Меморандум про співробітництво в енергетиці, Угоду про спрощену процедуру переміщення дороги Славутич. Угода про обмін інформацією про польоти повітряних суден, Угода про передачу засуджених до позбавлення волі для подальшого відбування покарання, Меморандум про розробку системи заходів щодо активізації двостороннього торговельно-економічного співробітництва в умовах світової фінансово-економічної кризи, Угода про безвізовий режим для громадян, Меморандум про співпрацю у реалізації взаємовигідних проектів в рамках ініціативи ЄС «Східне партнерство».

Важливе місце в системі правового забезпечення українсько-білоруських відносин посідає Консульська конвенція, підписана 20 січня 2009 р. Документом було погоджено відкриття консульства в сусідній державі лише за згодою іншої сторони. Конвенція визначає, що консульська посадова особа зобов'язана захищати права та інтереси держави та її громадян і юридичних осіб, надавати їм допомогу, сприяти розвитку дружніх відносин і співробітництва між країнами. Зазначимо, що документ став основою для розвитку міждержавних консульських відносин і базувався на положеннях Віденської конвенції про консульські зносини від 24 квітня 1963 року.

Серед двосторонніх угод, підписаних у 2009 році, на особливу увагу заслуговує Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Білорусь про безвізовий режим для громадян. Згідно з цим документом, обидві республіки на підставі особистих документів мають право перебувати в Україні та Білорусі до 90 нів з дня першого в'їзду. Крім того, згідно зі

статтею 4, громадяни двох країн звільняються від реєстрації в компетентних органах за місцем проживання на строк до 30 днів з дати в'їзду, якщо вони мають міграційну карту. За словами Д. Юрчака, укладання цього договору значно спростило взаємні поїздки громадян та мало значне соціальне значення.

Надалі, впродовж 2010–2013 рр., між Україною та РБ було укладено ряд міждержавних та міжвідомчих договорів, які переважно доповнювали конкретним змістом раніше досягнуті домовленості. Серед підписаних у період із 2010 по 2013 роки. двосторонніх документів слід виділити угоди про заходи щодо розвитку співробітництва у сфері транспортування нафти територією України до Білорусі, міжрегіональне та прикордонне співробітництво, співробітництво у галузі ядерної та радіаційної безпеки.

У 2014 році правова база українсько-білоруських відносин не була поповнена через суспільно-політичні трансформації в Україні та агресію Росії проти Української держави. Як зазначили в Посольстві України в Білорусі, станом на кінець 2014 року для укладення залишалася актуальною угода про реадмісію, за якою білоруська сторона висловила готовність підписати. Крім того, узгоджено низку інших міжурядових угод, зокрема: створення сприятливих правових, економічних та організаційних умов для розширення лізингової діяльності; про розвиток військово-технічного співробітництва у сфері стандартизації оборонної продукції; про діяльність прикордонних уповноважених; про співробітництво у сфері державно-конфесійних та міжнародних відносин; про співпрацю у сфері захисту інформації.

2.2 Економічне співробітництво між Україною та Білоруссю.

Важливу роль у загальній системі українсько-білоруських відносин відіграє торговельно-економічний напрямок двостороннього співробітництва. Значимість співпраці України та РБ у цій сфері зумовлена тим, що її показники мають не декларативний характер, а свідчать про

реальну динаміку розвитку міждержавних відносин.

Враховуючи, що обидві республіки до кінця 1991 р. перебували у складі Радянського Союзу, відправною точкою початку двостороннього торгово-економічного співробітництва між Україною та РБ як двома незалежними державами можна вважати 1992 р. Але в перші роки після набуття незалежності відбулося суттєве скорочення обсягів українсько-білоруських торговельно-економічних операцій. Проте, незважаючи на таку тенденцію, обидві республіки продовжували займати важливі місця у торговому обігу одна одної і згодом перетворилися на ключових торгових партнерів.

Аналіз статистичних даних торговельно-економічного співробітництва між Україною та Республікою Білорусь протягом 1992–1994 років. свідчить, що обсяг зовнішньоторговельного обороту товарами знизився за цей період із 1125,9 млн. дол. 1992 р. до 395 млн. дол. 1994 р. Водночас частка обох країн у загальному обсязі зовнішньої торгівлі як України, так і Білорусі продовжувала залишатися високою, хоч і стрімко знижувалася. Отже, починаючи з 1992 і до 1994 року. у двосторонній торгівлі спостерігалася різко негативна динаміка, яка була обумовлена ліквідацією єдиного господарського комплексу СРСР, а відтак і розривом тісних коопераційних зв'язків між суб'єктами господарювання України та Білорусі.

Основними товарами українського експорту до РБ у першій половині 1990-х років були: кам'яне вугілля, чорні метали, сталеві труби, сода, цукор, рослинне масло та ін[30]. Білорусь постачала в Україну мінеральні добрива, хімічні волокна, пневматичні гумові шини, тканини, металообробні верстати, трактори, вантажні автомобілі, деревоволокнисті плити, холодильники, телевізори, радіоприймачі, взуття тощо. Слід зазначити, що для української держави така структура торгівлі з РБ була певною мірою асиметричною, оскільки в українському експорті переважали сировинні товари, напівфабрикати та продукція сільського господарства, а основу білоруського імпорту становила продукція з високою доданою вартістю. Така негативна

для України тенденція мала історичні передумови і значною мірою була викликана торговими традиціями, що склалися, між двома республіками ще в період їх перебування у складі Радянського Союзу.

Становлення будь-яких міждержавних відносин немає рівномірно, а супроводжується наявністю суперечливих питань. Не оминула ця тенденція і українсько-білоруські економічні відносини. Так, серйозною проблемою у взаєминах між Україною та Білоруссю у сфері економіки на початковому етапі співпраці стало питання щодо заборгованості українських суб'єктів господарювання перед білоруськими. Причина – перерахування 1992 р. білоруськими підприємствами плати за вироблену, але з поставлену продукцію. Крім того, в окремих випадках мала місце також заборгованість за поставлену в Україну білоруську продукцію.

Спробу врегулювати цю проблему було здійснено 17 грудня 1992 р, коли було підписано «Угоду про порядок врегулювання боргових зобов'язань та кредитних вимог між Україною та Республікою Білорусь у зв'язку з виходом України із рублевої зони». Відповідно до цього документу сторони погодилися, що повне врегулювання підлягають сальдо взаємних розрахунків, що відображено на балансах Національних банків обох країн станом на 16 листопада 1992 р., а також неоплачені грошові зобов'язання та вимоги суб'єктів господарювання. Крім того, сторони домовилися розглядати боргові зобов'язання та вимоги у рублях, що залишилися неврегульованими до 1 березня 1993 р. державним боргом, умови обслуговування якого мають визначатися окремою угодою.

Слід зазначити, що підписання зазначеного договору не дозволило вирішити цю проблему і вона залишалася наріжним каменем українсько-білоруських економічних відносин протягом 17 років. Більше того, Україна на державному рівні ніколи не визнавала факту наявності державного боргу перед Республікою Білорусь.

Разом з тим, вже в 1993 р. Білоруссю було підготовлено проект угоди, в якій було визначено умови обслуговування українського боргу перед

Республікою Білорусь, а також зафіксовано суму заборгованості – 57 млрд рублів. Білоруська сторона також пропонувала перевести цю цифру до німецьких марок за курсом Національного банку Білорусі за станом 1 березня 1993 р. (1 марка – 1400 рубля). Сплата боргу могла здійснюватися як у вільно конвертованій валюті, і шляхом поставки товарів чи надання пільгових транспортних тарифів. Кінцевим терміном погашення заборгованості білоруська сторона визначила 1 січня 1994 року.

Цей проект угоди був направлений до Кабінету Міністрів України 3 травня 1993 р. Розглянувши його Міністерство фінансів внесло своє пропозиція: заперечувати проти обліку та сплати відсотків у німецьких марках. Крім того, українська сторона, мотивуючи своє рішення тим, що бюджет на 1993 р. вже прийнято і в ньому не передбачено коштів на погашення боргу перед країною сусідкою, запропонувала Білорусі перенести початок сплати заборгованості на 1994 р. та завершити всі виплати до 1 січня 1995 р. р. Щодо відсотків за обслуговування державного боргу, то Україна наполягала на тому, що вони мають виплачуватись у рублях та у розмірі офіційної ставки рефінансування, встановленої Нацбанком Білорусі для комерційних банків.

Проте через небажання обох країн йти на компроміс, єдиного підходу до виплати Україною боргу перед Білоруссю не було знайдено. Це, у свою чергу, спричинило погіршення динаміки товарообігу між двома країнами. Так, наприкінці 1993р.

Для стягнення заборгованості з Україною Національний банк Білорусі вирішив зарахувати всі кошти, отримані від українських компаній, на погашення державного боргу. Зазначимо, що такі дії білоруської сторони позбавили підприємства обох країн можливості вільно вести взаєморозрахунки та сприяли зміцненню взаємної недовіри. У таких умовах український бізнес змушений був здійснювати розрахункові операції через російські банківські рахунки. Такі несприятливі тенденції у міждержавних розрахунках часто призводили до розриву двосторонніх угод. Так, українське

виробниче об'єднання «Укргазос-трой», яке виконувало будівельні роботи в Білорусі за міжурядовою угодою, не змогло отримати білоруську техніку через неможливість здійснювати платежі з України, що вплинуло на терміни виконання робіт та поставило під загрозу міждержавні угоди. Водночас слід зазначити, що така ситуація була викликана не лише заборгованістю України перед Білоруссю, а й дефіцитом вільно конвертованої валюти, яка часто використовувалася в українсько-білоруських міждержавних розрахункових операціях. Таким чином, фінансові операції між українським та білоруським бізнесом у перші роки незалежності були паралізовані. Торгівля здійснювалася переважно за допомогою бартерних операцій, із довільно встановленими цінами на продукти, що підлягають обміну.

Так, Республіка Білорусь заявила про свої права на ряд промислових та соціальних об'єктів, розташованих на території України, серед яких можна виділити Бондарівський, Олівський та Овруцький щебеневі, “Алушта”, санаторій “Білорусія”, пансіонати. Карпати”, Новгород-Волинський та Томашгородський камнедро-бильні заводи та ін. Україна, своєю чергою, заявляла про своє право лише на один об'єкт на території Білорусі.

Вагомою подією у розвитку економічних відносин між Києвом та Мінськом стало підписання 23 грудня 1993 р. в Ашхабаді (столиця Туркменістану) міжурядової Угоди про торговельно-економічне співробітництво. Саме цей документ визначив пріоритетні напрямки українсько-білоруської економічної співпраці на наступні п'ять років. Основні положення зазначеного договору визначали порядок та обсяги взаємних поставок найважливіших видів продукції, які мали оформлятися щорічним спеціальним протоколом, регулювали домовленості про незастосування експортних та імпорتنих мит, податків при взаємній торгівлі продукцією, передбаченою цим документом.

На наступний день, 24 грудня 1993 р., у столиці Туркменістану було підписано Угоду між Урядом України і Урядом Республіки Білорусь про уникнення подвійного оподаткування та запобігання ухилення від сплати

податків стосовно податків на доходи і майно[22]. Підписання цього документу дозволило представникам бізнесу отримати державні гарантії, що прибуток від їх діяльності, отриманий у сусідній країні, буде оподатковуватися одноразово. Крім того, угода визначила правила, за якими підприємці з України та Білорусі могли оподатковувати в обох країнах на тих самих умовах, що й місцеві підприємства.

Таким чином, підписання Ашхабадських угод створило сприятливі умови для подальшого розширення українсько-білоруської економічної співпраці. Крім того, угоди сприяли зміцненню взаємної довіри у торговельно-економічній діяльності.

Значну увагу керівництво обох республік приділяло розвитку економічних відносин між Україною та Республікою Білорусь. Проте з огляду на відсутність регулярних політичних контактів на високому рівні у перші роки незалежності, українське посольство у Білорусі відіграло важливу роль у вирішенні ключових питань економічного співробітництва двох країн. Основні зусилля дипломатичного представництва України протягом 1993 – першої половини 1994 р. були спрямовані на повну реалізацію двосторонніх торговельно-економічних домовленостей, досягнутих під час візиту до України Прем'єр-міністра Білорусі В. Кебіча. Крім того, посольство сприяло початку системи взаєморозрахунків між двома державами. Українська дипломатична місія також порушила питання необхідності створення міждержавної комісії, торговельно-промислової палати, спільного банку та українсько-білоруських підприємств.

Важливе значення для налагодження міждержавних торговельно-економічних відносин мали переговори радника посольства України В. Соловєя з першим заступником міністра Республіки Білорусь із зовнішньоекономічних питань М. Маринічем, які відбулися 6 квітня 1994 р. Метою зустрічі було обговорити питання розвитку українсько-білоруських митних відносин. За підсумками переговорів було досягнуто домовленості щодо вивчення питання створення українсько-білоруського банку,

торговельного будинку або торговельно-промислової палати. Крім того, заступник міністра зовнішньоекономічних питань Республіки Білорусь пообіцяв внести та затвердити поправку до закону про інвестиційну діяльність у Республіці Білорусь з метою поширення в Україну пільгового режиму інвестування у білоруську економіку. Отже, протягом 1991 – першої половини 1994 року, саме на українське посольство у Республіці Білорусь покладался повний контроль розвитку торговельно-економічних зв'язків.

Починаючи з 1995 р., українсько-білоруська торговельно-економічна співпраця значно поживалася. Тільки за підсумками 1995 р. товарообіг між Україною та РБ становив 1176 млн дол. та виріс порівняно з 1994 р. на 784 млн. дол. У 1996 р. обсяги двосторонньої торгівлі продовжували зростати і досягли 1367 млн. дол., а сальдо торговельного балансу, вперше після здобуття незалежності, стало позитивним для України та становило 411 млн. дол. Свого пікового у 1990-х роках. значення показники міждержавного торговельного обороту досягли 1997 р. – 1392 млн дол. (торгове сальдо – 542,1 млн дол. на користь України). Україна в цей час займала друге після Росії місце у зовнішньоторговельному обороті Білорусі з часткою близько 12%.

Починаючи з 1998 р. двосторонній товарообіг між Україною та РБ почав скорочуватись і склав за 12 місяців 1998 р. 1126 млн дол. Торговельне сальдо при цьому залишилося позитивним для України і склало 350 млн дол. Однак, найбільш суттєве падіння динаміки українсько-білоруського торговельно-економічного співробітництва відбулося у 1999 р.

Зокрема, за даними Мінстату РБ товарообіг між Україною та Білоруссю склав за підсумками 1999 р. [9, с. 214] 696 млн дол. і зменшився у порівнянні з 1998 р. на 38%, в тому числі український експорт скоротився на 43,8%, імпорт – на 27,4%. Сальдо залишилося позитивним для України і склало 134,9 млн дол.

Зменшення обсягів експорту до Білорусі відбулося в основному за рахунок скорочення поставок традиційних українських товарів:

металопрокату і труб – на 64%; пластмас – на 72%; продукції хімічної промисловості та машинобудування – на 53% і 38% відповідно. Основними причинами такої несприятливої тенденції стали низка об'єктивних економічних чинників, а саме:

- нестабільна ситуація на білоруському валютному ринку, інфляція;
- втрата конкурентоспроможності більшості українських товарів по відношенню до російських через суттєву зміну цін після російської фінансової кризи у серпні 1998 р.;
- складності білоруських суб'єктів господарювання з конвертацією рублів у вільно конвертовані валюти, запровадження у Білорусі ренти на бартерні операції;
- надмірна зарегульованість економіки РБ, зокрема нетарифні обмеження, квотування, ліцензування, обов'язкова реєстрація контрактів;
- зменшення обсягів постачання продукції рамках виробничої кооперації;
- взаємна неплатоспроможність, відсутність оборотних коштів, зниження ділової активності у двосторонній торгівлі суб'єктами господарювання України.

Прагнення зупинити падіння обсягів торговельно-економічного співробітництва та якнайшвидше збільшити товарообіг між країнами виражали обидві сторони. Україна, зокрема, висунула з цього приводу низку пропозицій: налагодити дієву роботу Координаційної Ради щодо реалізації програми довгострокового економічного співробітництва; перейти на стягнення ПДВ із імпортованих товарів після їх реалізації; розширити співпрацю з виробничої кооперації у рамках Ашхабадської угоди; виконувати умови міждержавної угоди про вільну торгівлю; зняти заборону на розрахунки білоруськими рублями щодо імпортних операцій у РБ.

Ухвалення білоруською стороною українських пропозицій призвело до приватного вирішення проблемних питань, які стримували розвиток міждержавного торговельно-економічного співробітництва. У таких умовах

вже з 1 січня 2000 р. намітилася тенденція зростання обсягів двостороннього товарообігу, який за результатами 12 місяців збільшився на 29,1% і становить 900,1 млн дол. Протягом 2000 р. спостерігалось зростання експорту до Білорусі чорних металів – на 4,3%, продукції хімічної промисловості – на 8,6%, цукру – на 53%, комбикормів – на 29,4%, тютюну – на 81,4%. Проте, через значне падіння (більш ніж у 3 рази) постачання українського зерна, загальний експорт до РБ зменшився на 18% і склав 340,5 млн дол., а сальдо торговельного балансу для України стало негативним і склало 218 млн дол. Факторами, які негативно впливали на динаміку торгівлі між Україною та РБ протягом 2000 р., продовжували залишатися складна ситуація в білоруській фінансовій сфері, адміністративне регулювання цін і особливості оподаткування підприємств, що призводило до вимивання обігових коштів, повільні темпи розвитку малого та середнього бізнесу.

Протягом січня-грудня 2002 р. [9, 2017] динаміка товарообігу між Україною і РБ продовжувала залишатися негативною. Власне, за 12 місяців загальний обсяг двосторонньої торгівлі склав лише 562,3 млн дол. США. Така несприятлива тенденція була обумовлена ще більшим, порівняно з 2001 р., падінням білоруського імпорту до України (поставки зменшилися більше ніж на 50% і становили 271,3 млн дол.). Експорт українських товарів, при цьому, навпаки зріс на 4,5% і склав 290 млн дол..

Переломним для українсько-білоруського торговельно-економічного співробітництва став 2003 р. [9, с. 217], зокрема «Упродовж січня-грудня загальний товарообіг між країнами становив 728,4 млн дол. і збільшився у порівнянні з аналогічним періодом 2002 р. на 28,7%. Український експорт при цьому склав 369,86 млн дол. (зріс на 27%), імпорт – 358,90 млн дол. (збільшився на 29,5%). Закріплення позитивної тенденції зростання обсягів українсько-білоруської торгівлі призвело до ще більш високих показників у 2004 р. – вперше після 1997 р. річний загальний товарообіг перевищив 1 млрд дол. (1162,80 млн дол.) і збільшився порівняно з 2003 роком на 59%. Окремо слід відзначити і зростання для України позитивного сальдо

двостороннього торгового балансу, яке за 12 місяців 2004 р. склало 42,43 млн дол., проти 12 млн дол. і 10 млн дол. у 2002 і 2003 рр. відповідно» [9, с. 218].

У 2005 р. темпи зростання торговельно-економічного співробітництва між Україною і РБ були ще більш значними. Загалом, показники двостороннього товарообігу досягли цифри 1801 млн дол. і збільшилися в порівнянні з 2004 р. на 66% (експорт з України до Білорусі склав 893 млн, імпорт – 907,5 млн дол.). Не змінилася порівняно з попередніми роками і структура імпорту, де як і раніше домінували автомобільна і тракторна техніка, продукція хімічної, легкої, деревообробної промисловості та аграрно-промислового комплексу. За підсумками 2005 р. Україна посіла четверте місце серед країн – основних торгових партнерів Білорусі, поступившись РФ, Нідерландам та Німеччині.

Протягом 2006-2008 років. показники українсько-білоруської торговельно-економічної співпраці вийшли на нові рекордні цифри. Так, у 2006 р. загальний товарообіг між Україною та Білоруссю становив 2456 млн дол., у 2007 р. – 3006 млн дол., а у 2008 р. досяг позначки майже у 5 млрд дол. (4904,2 млн дол.). У зазначений період Україна залишалася одним із основних торгових партнерів РБ (друге місце серед країн СНД та третє серед усіх країн світу). Основний обсяг українського експорту припадав на проміжні та інвестиційні товари: металопродукцію, комплектуючі, вузли та деталі збору техніки, олію, лаки та фарби, газові турбіни, вагони, а також електроенергію.

Отже, починаючи з 2003 року до кінця 2008 року. співробітництво між Україною та РБ у торговельно-економічній сфері розвивалося за висхідною траєкторією, що дозволило досягти рекордних за часом набуття обома країнами незалежності економічних показників двостороннього співробітництва. «З початком 2009 р. обидві держави були охоплені гострою фазою світової фінансово – економічної кризи, що супроводжувалась падінням економіки, згортанням кредитування підприємств, зниженням обсягів виробництва. Як результат, за підсумками 12 місяців 2009 р.

товарообіг між Україною та Білорусією суттєво скоротився та склав 2982,7 млн. дол. Експорт української продукції до Білорусії знизився до 1289,5 млн. дол., а постачання білоруських товарів на ринок України зменшилося до 1693,2 млн. дол.» [9, 2019].

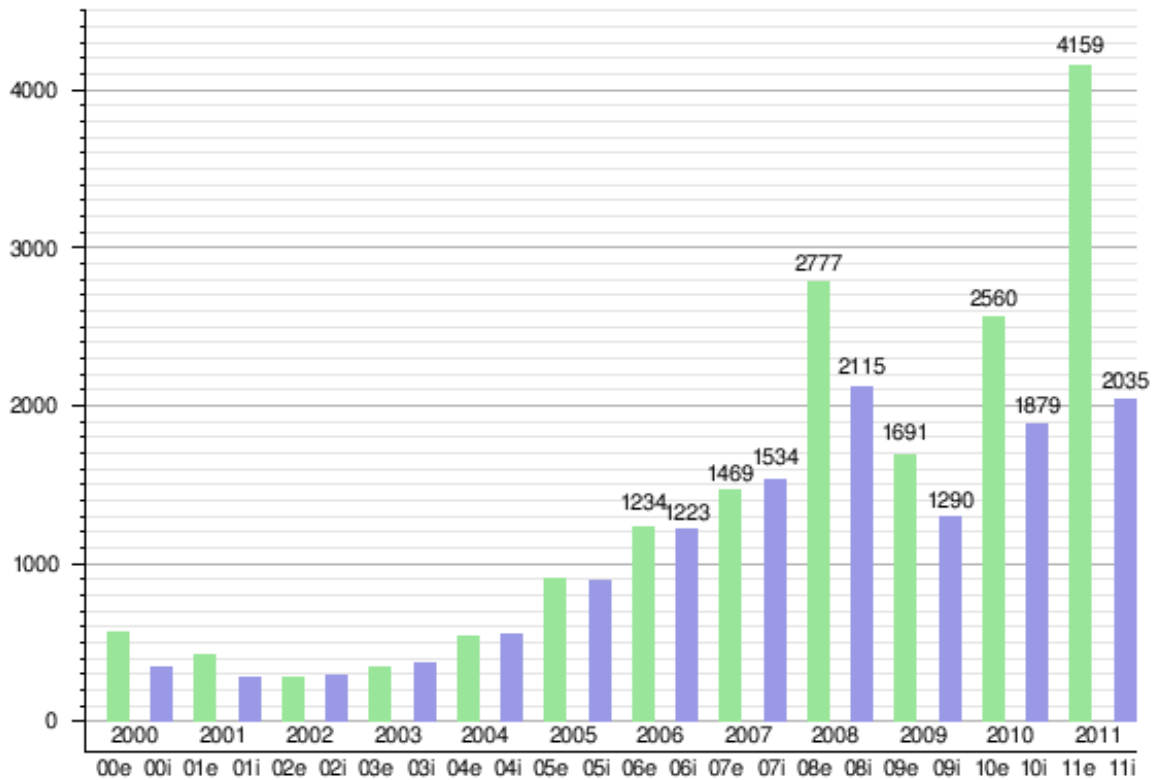

Табл 1.1.[36]

У наступні роки Україна продовжувала залишатися одним із стратегічних торговельних партнерів Білорусі і в 2011 році посіла третє місце за обсягами торгівлі та експорту до цієї країни. Білорусь, у свою чергу, була четвертим основним торговим партнером України після Росії, Німеччини та Китаю. Двосторонній товарообіг у 2011 році склав 6,1 млрд дол. і порівняно з 2010 р. збільшився на 39,4%. Водночас слід зазначити, що зростання білоруського імпорту в Україну більш ніж удвічі перевищило показники збільшення експорту української продукції до Білорусі (від’ємне сальдо торгівлі для України у 2011 році склало рекордні на сьогоднішній день 2,3 млрд дол.).

З 1 січня 2013 року[9, 220 с.] темпи зростання українсько-білоруського

співробітництва в економічній сфері почали дещо сповільнюватися, а двосторонній товарообіг за 12 місяців знизився до 5809,4 млн. дол. порівняно з 7,9 млрд дол. У 2012 році чинниками, що спричинили таку ситуацію в Білорусі, називали вплив на двостороннє торговельно-економічне співробітництво негативних тенденцій на світових ринках, а також проблеми в українській економіці. При цьому білоруська сторона висловила сподівання, що спадна динаміка міждержавних експортно-імпортних операцій буде короткочасною.

Однак події 2014 року різко вплинули на плани як білоруської, так і української сторони. Анексія Криму та початок російсько-української війни призвели до гострої економічної кризи в Україні, яка в свою чергу вплинула на торгівлю з іншими країнами, зокрема з Білоруссю.

2.3. Загострення відносин між Білоруссю та Україною у контексті сучасних геополітичних процесів

В умовах великих трансформацій сучасного суспільства з'являються абсолютно нові геополітичні чинники, які визначають стратегічні напрями діяльності на міжнародному рівні у XXI столітті. Основними факторами, що ознаменували глобальні зміни на європейському континенті на початку нового тисячоліття, було розширення східних кордонів НАТО та ЄС у 2004 році, а також демократичні революції (так звані кольорові) в Україні та Грузії. Поступова трансформація політичних систем посткомуністичних країн Центральної та Східної Європи ознаменувала нову геополітичну та геостратегічну ситуацію в регіоні. За таких умов проблема зміни моделі міждержавного співробітництва на пострадянському просторі набула першочергового значення.

Для України та СБ ці процеси не можна назвати простими та однозначними. Це з тим, що республіки відрізняються ступенем розвитку демократії, і навіть відмінними зовнішньополітичними векторами. Україна ще одразу після Помаранчевої революції 2004 р. обрала курс на

демократизацію політико-економічної системи та поступову інтеграцію до єдиного європейсько-атлантичного простору. СБ, навпаки, продовжує залишатися державою з авторитарним стилем управління та розширювати співпрацю з РФ, становлячи основу Євразійського економічного союзу. Водночас у сучасних умовах саме Білорусь виявляє підвищений інтерес до України, підтримує її у пошуках мирного врегулювання протиріч та конфліктів, що склалися у суспільно-політичній сфері нашої держави у 2013–2014 роках. Але про 2014 рік пізніше.

Змінні процеси, що розпочалися в Україні одразу після Помаранчевої революції 2004 р., повністю змінили розстановку сил у СНД та призвели до погіршення українсько-білоруських політичних контактів.

27 серпня 2005 р. у Казані відбулися двосторонні переговори Президента України з Президентом Білорусі в рамках саміту глав держав-учасниць СНД. У ході зустрічі В. Ющенко наголосив на зацікавленості України у розвитку добросусідських взаємовигідних відносин з РБ, наданні їм більшої інтенсивності, розширенні взаємодії двох держав на міжнародній арені. Крім того, президент України висловив готовність підтримувати кроки Білорусі, спрямовані на налагодження конструктивного діалогу з ЄС, ОБСЄ та Радою Європи. Однак Ющенко заявив, що ВБ також повинен врахувати всі зауваження, висловлені західноєвропейськими інституціями. Головним підсумком переговорів стала домовленість про робочий візит у другій половині 2005 р. до Білорусі Прем'єр-міністра України, під час якого сторони планували обговорити весь комплекс питань двостороннього співробітництва, насамперед, у економічній сфері. Слід зазначити, що хоча за результатами переговорів було висловлено готовність розширювати українсько-білоруське співробітництво, однак такий формат переговорів не сприяв розвитку двосторонніх відносин.

Надалі у 2006 р. розвиток двосторонніх відносин базувався на чіткому розподілі політичного та економічного аспектів співробітництва. Обидві держави намагалися не акцентувати увагу на політичних суперечностях, а

зосередилися на розширенні двосторонніх економічних відносин (як це було сказано раніше у першому підпункті).

Наприкінці 2007 р. у зв'язку з політичною кризою в Україні (оголошення дострокових парламентських виборів) питання налагодження українсько-білоруських політичних відносин взагалі не було на порядку денному. СБ зайняв нейтральну позицію щодо оцінки дострокових виборів до Верховної Ради України та офіційно не висловлював підтримки жодної з політичних сил. Таким чином, протягом 2007 р. через низку розбіжностей українсько-білоруські політичні відносини не зазнали змін, а домінантними залишалися двосторонні економічні зв'язки.

Пожвавлення політичного співробітництва між Україною та Білоруссю розпочалося вже на початку 2009 р., коли було відновлено контакти на найвищому рівні. Це зумовлено низкою факторів: для Білорусі необхідно було активізувати відносини з країною, яка створювала умови для налагодження відносин із ЄС, а Україна прагнула посилити свої зовнішньополітичні позиції на пострадянському просторі.

20 січня 2009 р. у Чернігові відбулася зустріч Президента України В. Ющенка та Президента Білорусі А. Лукашенка. Під час візиту відбулися переговори щодо широкого кола питань, що становлять взаємний інтерес. Ця зустріч показала інтенсифікацію українсько-білоруських відносин. Було підкреслено, що між Україною та

«РБ ніколи не було і не буде проблем, а двосторонні відносини обидві держави будують на принципах взаєморозуміння та добросусідства, що дає можливість підняти українсько-білоруські відносини на якісно новий рівень. Сторони позитивно оцінили динаміку міждержавних зв'язків та висловили готовність тісніше співпрацювати з міжнародних питань, зокрема, в рамках проекту «Східне партнерство»» [35]. Під час зустрічі О. Лукашенко також висловив «Вдячність своєму українському колезі за підтримку Білорусі у налагодженні діалогу з ЄС і США. Окремо слід відзначити, що у ході візиту було підписано Консульську конвенцію між Україною та РБ» [35].

Активізація міждержавного політичного діалогу призвела до того, що наступна зустріч між главами двох держав відбулася 6 травня 2009 р., коли В. Ющенко відвідав з робочим візитом РБ. У ході зустрічі президенти України та Білорусі провели переговори з найважливіших питань двостороннього співробітництва, регіональної політики, а також узгодили позиції відносно участі обох країн в ініціативі ЄС “Східне партнерство”. За підсумками переговорів О. Лукашенко заявив, що білоруська сторона зацікавлена в реалізації тих проєктів “Східного партнерство”, які відповідають її національним інтересам. У свою чергу Президент України В. Ющенко зазначив, що Київ і Мінськ мають дуже схожі позиції відносно участі в проєкті “Східне партнерство”, оскільки обидві держави прагнуть використати його потенціал для покращення внутрішньо-політичного та внутрішньо-економічного становища. Президенти України та Білорусі також домовилися про організацію у третій декаді травня робочої зустрічі між прем’єр-міністрами двох країн.

Менш як за місяць, 4-6 листопада 2009 року, відбувся перший за останні 12 років офіційний візит Президента Білорусі Олександра Лукашенка до України. У ході зустрічі Лукашенко та Ющенко домовилися направити Договір про українсько-білоруський кордон до України на ратифікацію. Сторони також наголосили, що питання заборгованості України було вирішено шляхом надання пільгових цін на українську електроенергію, що постачається до Білорусі. Щодо розвитку міждержавних політичних зв’язків, то Президенти України та Білорусі відзначили значне поживлення двосторонніх відносин та перетворення їх на стратегічне партнерство. Таким чином, офіційний візит Президента Білорусі став визначною подією у період трансформації українсько-білоруського політичного діалогу до сучасних міжнародних викликів, оскільки вперше за часи незалежності на рівні президентів двох країн офіційно оголошено міждержавний діалог. відносини. партнерства.

Головною ж подією початку 2010 року стали президентські вибори в

Україні. Проте обрання Віктора Януковича новим Президентом України не лише не змінило формату українсько-білоруського співробітництва, а, однак, навпаки, активізувало динаміку двостороннього політичного діалогу. Так, 24-26 лютого 2010 року Олександр Лукашенко перебував із робочим візитом в Україні та взяв участь у церемонії інавгурації новообраного Президента України. Під час двосторонньої зустрічі президенти обговорили майбутній візит до Білорусі Януковича. Крім того, сторони домовилися, що РБ завершить роботу над питанням ратифікації та підписання Договору про державний кордон.

Важливим фактором, що вплинув на загальну концепцію українсько-білоруської співпраці у політичній сфері, є президентські вибори в Білорусі, що відбулися 19 грудня 2010 р. Міжнародна спільнота різко розкритикувала виборчий процес і заявила про грубі порушення та свободи білорусів-громадян.

Україна співчуває позиції ОБСЄ і виступає із критичною заявою про розгін протесту в Мінську. Такі дії України одразу вплинули на діалог між двома країнами. Білорусь знову почала шукати шляхи зближення із Росією, двосторонні відносини з Україною погіршилися.

Крім того, у 2011 році трансформація українсько-білоруських відносин у політичній сфері була обумовлена зовнішніми факторами, пов'язаними з різними зовнішньополітичними векторами обох республік. Україна прагнула розширити співпрацю із західноєвропейськими міжурядовими структурами, зокрема ЄС. Білорусь, з іншого боку, дистанціювалася від ЄС та обрала інтеграцію до Росії. Таким чином, розвиток двосторонніх відносин між Україною та Білоруссю значною мірою залежав від позицій «третіх» сторін.

25-та річниця аварії на ЧАЕС викликала великий резонанс. У рамках заходів, присвячених цій події, Президент України Віктор Янукович запросив Президента Білорусі Олександра Лукашенка взяти участь у Міжнародній конференції «Двадцять п'ять років Чорнобильської катастрофи. Безпека майбутнього», що сталася 19 квітня 2011 р. та безпосередньо на честь жертв

аварії 26 квітня 2011 р.

Таким чином, новий етап українсько-білоруських відносин розпочався наприкінці 2013 – на початку 2014 років та пов'язаний з Революцією Гідності та зміною політичної еліти в Україні. У цей період значно посилюються трансформаційні тенденції у політичному діалозі між Україною та Білоруссю, що було зумовлено початком відкритої російської агресії проти України.

Перші оцінки ситуації в Україні на початку 2014 року з боку офіційного Мінська були непослідовними та суперечливими. Зокрема, представник МЗС Д.Мирончик 27 лютого 2014 р., коментуючи зміну державної влади в Україні, заявив, що Білорусь дотримується принципу невтручання у внутрішні справи суверенних держав та сподівається на вирішення ситуації. подальший розвиток добросусідських та дружніх відносин. – рік утворений між двома країнами. Водночас, Д.Мирончик зазначив, що Революція Гідності не була виключно мирною та було багато фактів порушення закону. Наступні коментарі білоруського МЗС були схожими і свідчили про певну дезорієнтацію білоруського керівництва в таких кардинальних суспільно-політичних трансформаціях в Україні.

Вторгнення російських військ на територію України та анексія Криму у березні 2014 р. створили перед українською владою необхідність робити політичні кроки, спрямовані на мінімізацію можливості приєднання Білорусі до позиції Росії щодо спроб легітимізувати незаконне приєднання Криму та підготовки до подальшої військової агресії.

Примітним на цьому фоні виглядає позиція Президента Білорусі, озвучена ним у ході інтерв'ю 28 березня 2014 р. програмі “Шустер LIVE”[11]. На запитання ведучого Савіка Шустера про визнання приєднання Криму до РФ, О. Лукашенко заявив: “Юридичне визнання – це формальне визнання, шляхом укладання документів. Цього немає і навряд чи буде. Що стосується де-факто, то Крим сьогодні – це не територія України, а територія Росії. Тобто фактичний стан справ такий, що незалежно від того подобається мені

це чи ні, але фактично це територія Росії”.

МЗС України за підсумками голосування зробило заяву, в якій наголосило, що окремі країни, зокрема Білорусь та Вірменія, зазнали тиску і залякування з боку Росії та голосували в Генеральній Асамблеї ООН всупереч Статуту ООН та основним нормам та принципам міжнародного права, а подальші двосторонні відносини з цими державами розвиватимуться з урахуванням їхньої позиції під час голосування. Водночас, як зазначають українські дослідники А. Бетлій та Є. Прейгерман, у момент голосування за резолюцію щодо України Мінськ ще не був центром, де ведуться переговори щодо врегулювання кризи на Донбасі, тому Білорусь не мала аргументів, щоб обґрунтувати Москві, чому може підтримати його позицію. З іншого боку, Білорусь була пов'язана з Москвою відповідними домовленостями у рамках Договору про союзню державу, що також накладало на офіційний Мінськ певні зобов'язання.

Вже 29 березня 2014 р. Президент Білорусі провів робочу зустріч із виконувачем обов'язків Президента України, Головою Верховної Ради О. Турчиновим. Під час розмови Олександр Лукашенко заявив, що Україна не повинна розглядати Білорусь як ворога чи суперника та запевнив, що державний кордон між двома країнами є кордоном дружби, який ніколи не порушиться білоруською стороною. О.Турчинов, у свою чергу, наголосив на важливості двосторонньої співпраці та запропонував поглиблювати міждержавні зв'язки, а також розробити «дорожню карту» вирішення існуючих проблем. Таким чином, зустріч підтвердила визнання нового українського керівництва легітимним та підтвердила бажання обох сторін розвивати українсько-білоруські відносини на основі принципів суверенітету, територіальної цілісності та дотримання міжнародного права.

Надалі білоруське керівництво дотримувалось курсу на розширення двостороннього політичного діалогу з Україною. РБ офіційно визнала результати позачергових президентських виборів в Україні, які відбулися 25 травня 2014 р., а О. Лукашенко відвідав Київ, де взяв участь у церемонії

інавгурації П. Порошенко. Після закінчення інавгураційної промови новообраного Президента України та його заяв щодо врегулювання ситуації на Донбасі та повернення Криму, низка політиків відгукнулися на цей виступ. Зокрема, Президент Білорусі А. Лукашенко із цього приводу заявив: “Щодо єдності України – ви чули заяву президента. Я гадаю, він своє слово дотримає. Україна має бути єдиною, цілісною державою. Їдьте до Криму і домовляйтеся, щоб Крим був українським, не втрачайте його”. Слід зазначити, що такі висловлювання глави Білорусі викликали позитивну реакцію в українському політикумі та широкому загалу, оскільки відображали думки більшої частини населення України.

О. Лукашенко підкреслив, що для розширення міжрегіонального співробітництва 166 на пострадянському просторі необхідно залучати до цього процесу й Україну: “В Україні обрано нового Президента. Я думаю, ми будемо співпрацювати з новим Президентом, з новою владою, тому що там живе наш народ, там же такі люди як ми... ми не можемо відмахнутися від них” [95].

Отже, тристороння робоча зустріч у Мінську, яка відбулася 26 серпня 2014 р., стала відправною точкою у спробах дипломатичним шляхом врегулювати українсько-російський збройний конфлікт, а також засвідчила трансформацію українсько-білоруських відносин до нового формату міждержавної співпраці. Якому РБ зайняла провідну роль у контексті безпеки, збереження суверенності та територіальної цілісності України.

Проте досягнуті у Мінську домовленості були повністю реалізовані практично і призвели до очікуваної деескалації конфлікту Сході України. Цьому сприяло чергове зневага РФ нормами міжнародного правничий та взятими під час домовленостей він зобов'язаннями. На виконання Мінських домовленостей, 5 вересня 2014 р., у столиці Білорусі відбулося перше засідання Тристоронньої контактної групи представників України, Росії та ОБСЄ з питань врегулювання кризової ситуації в Україні. За результатами переговорів було підписано протокол, в основі якого було покладено план

мирного вирішення конфлікту президента України та пропозиції російської сторони. Головним пунктом узгодженого документа стала домовленість про двостороннє припинення бойових дій та звільнення полонених українських військовослужбовців.

21 липня 2017 року[36] під час офіційного візиту Президента Білорусі Олександра Лукашенка до Києва було підписано низку міждержавних угод, зокрема:

- Програма співробітництва у сфері культури на 2017-2021 роки — міністр культури Євген Нищук та міністр культури Борис Светлов;
- Угода про співробітництво у сфері міжнаціональних відносин — міністр культури Євген Нищук та уповноважений у справах релігії національностей Леонід Гуляко;
- Угода про наукове співробітництво між Національною академією наук України та Національною академією наук Білорусі — президент національної академії наук Борис Патон та голова президії національної академії наук Владімір Гусаков.

Також було погоджено продовження роботи оновлено демаркаційної комісії задля завершення процесу встановлення державного кордону.

Активізації двостороннього міжрегіонального співробітництва сприяло започаткування у 2018 році за ініціативи Президентів двох країн щорічного проведення Форумів регіонів України та Білорусі.

Зокрема, Перший Форум регіонів двох країн відбувся 25-26.10.2018 р. в м. Гомель.

В його роботі взяли участь делегації 15 областей України та всіх регіонів Білорусі, було підписано 1 міжурядова, 2 міжвідомчі та 9 міжрегіональних угод про співробітництво, а також комерційні контракти між суб'єктами господарювання двох країн на суму понад 100 млн. дол. США.

Другий форум регіонів України та Білорусі, який прийняла гостинна Житомирщина (03-04.10.2019 р., м. Житомир), став місцем першої зустрічі

Президента України В.Зеленського та Президента Білорусі О.Лукашенка, а також майданчиком для розвитку міжрегіональних контактів для делегацій 23 ОДА України та 6 областей Білорусі, бізнесових заходів за участю близько 140 білоруських та 250 українських підприємств і бізнесменів. У рамках Другого форуму регіонів було підписано 2 міжвідомчі та 13 міжрегіональних договорів про співробітництво між українськими та білоруськими областями і містами, а також 40 комерційних контрактів на загальну суму понад 500 млн. дол. США.

У вересні ж 2020 р. було прийнято рішення про перенесення Третього Форуму регіонів України та Республіки Білорусь на невизначений термін. 2020 року форум мав відбутися в Гродні, і саме тоді планувався перший офіційний візит нового українського президента до Білорусі. Але Володимир Зеленський скасував його після жорстокого розгону в Білорусі акцій протесту проти фальсифікації результатів президентських виборів і невизнання їх.

У квітні 2020 р. Україна запровадила обмеження на білоруські вантажні, пасажирські і спеціальні транспортні засоби у вигляді 35-відсоткового мита від вартості поставки. Таке рішення було ухвалене без антидемпінгового розслідування у відповідь на запровадження Білоруссю утилізаційного збору на поставки колісних транспортних засобів із України і обмеження можливостей українським компаніям для участі в державних закупівлях Білорусі.

9 серпня 2020 року в Білорусі відбулися вибори президента, ЦВК оголосила про перемогу Олександра Лукашенка. Однак низка країн визнали вибори фальсифікованими, а Лукашенка – самопроголошеним президентом.

Тоді МЗС заявило, що Україна на державному рівні припинила всі контакти з Білоруссю через політичну кризу.

У вересні 2020 року Україна офіційно приєдналася до країн, які не визнають Лукашенка легітимним президентом. Зеленський скасував свій запланований візит. Далі Україна заявила, що готова приєднатися до санкцій

Європейського Союзу проти Білорусі.

Через кілька місяців, у січні 2021 року, Олександр Лукашенко заявив, що готовий відновити діалог з Україною. Водночас, наголосив, що економічне співробітництво між країнами продовжує розвиватися.

У травні білоруська влада пішла на безпрецедентні заходи для посадки в Мінську літака компанії Ryanair і затримання журналіста і блогера Романа Протасевича. Україна була однією з перших у Європі що спочатку скасувала пряме авіасполучення з Білоруссю, а потім і можливість використання білоруськими літаками українського неба при польотах в інші країни.

На закриття українського неба білоруська влада відреагувала миттєво. Під режим індивідуального ліцензування в Білорусі потрапили українські кондитерські вироби, шоколад, соки, пиво, ДСП та ДВП, шпалери, туалетний папір та упаковка, цегла, скляні ампули, сільськогосподарська техніка для сіяння, пральні машини та меблі.

При цьому Білорусь не обмежує постачання з України критичної для себе продукції металу, а також відходів харчової промисловості, які білоруські підприємства використовують для кормів для тварин. У загальній структурі української торгівлі на білоруському ринку ці різновиди продукції займають відповідно 10 та 13,4%.

26 травня 2021 р. Національна комісія, яка здійснює державне регулювання у сфері енергетики та комунальних послуг України, заборонила постачання на український ринок електроенергії з Білорусі.

Мінський майданчик для врегулювання ситуації на сході України був таким же важливим для Білорусі, як і для самої України. З його допомогою офіційний Мінськ фактично повернувся до геополітики, з якої були виключені після фальсифікованих виборів та придушення протестів у грудні 2010 року.

Наразі в Україні заявляють про намір відмовитись від послуг Мінська після закінчення карантинних заходів. Поки що всі переговори проходять онлайн без присуття учасників переговорів до білоруської столиці.

З початку білоруської кризи Україна неодноразово заявляла про намір долучитися до персональних санкцій, запроваджених Європейським союзом проти білоруських чиновників, причетних до фальшування результатів виборів та до тортур учасників акцій протесту.

2.4. Можливі рішення позиціонування України у Східній Європі: білоруський фактор.

У ретроспективі відносини з Білоруссю до 2020 року були у досить стабільному стані. Основна проблема діалогу з Мінськом – це нелегітимний президент та уряд, що відбулися після виборів 2020-го.

За період із 2014 по 2019 рр. відносини між Україною та Білоруссю набули нового змісту в політичній площині, який дозволяв двом сусіднім державам досить ефективно співіснувати, перебуваючи у різних інтеграційних просторах безпеки та економіки.

Під час перебування П. Порошенка на посаді Президента України в українсько-білоруському політичному діалозі було збудовано модель співпраці, яка спиралася на сильний персональний контакт глав двох держав та розгалужену систему між інституційного співробітництва. Загалом, таку модель становили такі елементи:

- надання особистісних запевнень білоруським лідером під час закритих зустрічей на найвищому рівні щодо недопущення використання території Білорусі для проведення актів російської агресії проти України;
- надання офіційним Мінськом майданчика для міжнародних переговорів щодо врегулювання російсько-українського конфлікту, а також використання зазначеного факту для вибудовування та позиціонування Білорусі як нейтральної держави, яка готова виступити каталізатором перегляду та оптимізації міжнародних та регіональних механізмів безпеки, мінські угоди;
- незважаючи на офіційне визнання необхідності відновлення суверенітету та територіальної цілісності України, білоруське керівництво

часто в публічному просторі дозволяло заяви, які можна віднести до розряду сумнівних з погляду прояву нейтральності. У голосуваннях на рівні ГА ООН білоруська делегація чітко голосує проти українських резолюцій про територіальну цілісність, що збігається з офіційною позицією Кремля;

- події російсько-українського конфлікту на Донбасі також неодноразово використовувалися в Мінську у своїх внутрішньополітичних інформаційних кампаніях, де події в Україні виставлялися у невідповідному світлі.

Ефективне використання цієї моделі потребувало стабільних зовнішньополітичних контактів, які були значно інтенсифіковані у 2017-2019 рр. представниками команди П. Порошенка.

Наприклад, лише у 2017 році відбулося три зустрічі президентів, у тому числі під час офіційного візиту Президента Ради Безпеки України О. Лукашенка 20-21 липня. У 2018 році відбулися дві телефонні розмови та робочий візит Порошенка до Білорусі. На рівні міністерств закордонних справ проводилася системна робота, підписано та реалізовано план політичних консультацій між МЗС на 2018-2019 роки.

Українсько-білоруські відносини можна вважати одними з найпоширеніших серед відносин із сусідами на рівні двосторонніх органів, особливо в торговельно-економічному співробітництві, інфраструктурі, транспорті та енергетиці. Дипломатична присутність Білорусі в Україні майже повністю спрямована на зміцнення економічного співробітництва між двома країнами, створення додаткових ринків збуту білоруської промислової продукції.

Напевно, такий сильний персональний контакт між П. Порошенком та О. Лукашенком і спонукав білоруського лідера необережно виступити з підтримкою чинного на той момент президента під час першого та другого турів виборів.

Втім, така однозначна ставка на одного з кандидатів могла вилитися у значне погіршення двосторонніх відносин Києва з Мінськом. Перші

тривожні сигнали вже пролунали 21 квітня у день голосування під час другого туру виборів президента України, коли за результатами екзитполів стала очевидною беззаперечна перемога В.Зеленського. На хвилі ейфорії В. Зеленський заявив, що такий досвід приходу до влади позасистемних політиків можна повторити й у сусідніх країнах пострадянського простору. Хоча Білорусь тут не вказувалася, відкрито можна було зрозуміти, що це було, зокрема, й повідомлення для А. Лукашенка.

Результати президентських виборів в Україні у 2019 році стали якщо не сюрпризом для керівництва сусідньої Білорусі, то принаймні змусили білоруську сторону значно понервувати щодо майбутнього двосторонніх взаємин.

Однак подальший розвиток контактів на найвищому рівні та міжурядовому рівнях продемонстрували, що нова команда В. Зеленського не готова до різких рухів чи розворотів у двосторонніх відносинах, а схильна прийняти той формат взаємин, який побутував в часи П. Порошенка. Формат, вибудований попереднім українським главою держави у відносинах зі своїм білоруським колегою мав свої особливості, в тому числі сильний персональний контакт, чого на початках бракувало В. Зеленському.

Білорусь все ще залишалась «ключовим економічним партнером» для України, але це так було лише до 2020го року. 9 серпня 2020 року в Білорусі відбулися вибори президента, ЦВК оголосила про перемогу Олександра Лукашенка. Однак низка країн визнали вибори фальсифікованими, а Лукашенка – самопроголошеним президентом.

Тоді МЗС заявило, що Україна на державному рівні припинила всі контакти з Білоруссю через політичну кризу.

Серпень 2020 року – це початок масових протестів у Білорусі проти самопроголошеного президента Лукашенка. Протестувальники вийшли на вулицю, вважаючи результати виборів сфальшованими. Тоді, щоб підтримувати міф про «народне кохання» до себе, Лукашенко заявив, що мітингувальниками в країні керують з-за кордону. І іноземні держави

підбурюють протестувальників, бо прагнуть змінити владу. Звідси – наративи з підігрівом білоруської пропаганди про «переворот» та «розхитування ситуації», а також дискредитація опозиційних сил, якими нібито керує Захід. Дуже схоже на заяви російських ЗМІ щодо Революції Гідності.

Після інавгурації Лукашенка не визнали його легітимність Європейським Союзом, а також США, Сполученим Королівством та Канадою. Визнали лише Туркменістан та Китай.

У вересні 2020 року Україна офіційно приєдналася до країн, які не визнають Лукашенка легітимним президентом. Зеленський скасував свій запланований візит. Далі Україна заявила, що готова долучитися до санкцій Європейського Союзу проти Білорусі.

За кілька місяців, у січні 2021 року, Олександр Лукашенко заявив, що готовий відновити діалог з Україною. Водночас наголосив, що економічна співпраця між країнами продовжує розвиватися. А вже у травні Україна припинила авіасполучення з Білоруссю – у відповідь на інцидент із затриманням опозиціонера Романа Протасевича.

На початку липня Лукашенко наказав закрити кордон із Україною нібито через надходження зброї з території України до Білорусі. Далі, у серпні він назвав Україну загрозою, якої раніше не було, та звинуватив Київ у «антинародному курсі». Ще за кілька днів Лукашенко звинуватив Зеленського у підготовці на території України бойовиків, які перекидаються до Білорусі. Президент України звинувачення відкинув.

Міжнародна спільнота та український уряд не мають залишити таку ситуацію поза увагою. Білорусь йде шляхом кольорової революції, шляхом що пройшла Україна. І білорусам потрібна допомога як мінімум рядом заходів:

1. Треба розірвати дипломатичні відносини з режимом Лукашенко. Не підтримувати його легітимність, якщо потрібно - демонізувати, але без зайвого/неправдивого.

2. Ввести додаткові санкції на імпорт білоруської продукції в Україну. Київ вже ввів спеціальне 35% мито на імпорт білоруської машинобудівної продукції в Україну та закритий авіаційний простір.

3. В рамках спільних ініціатив Люблінського трикутника закликати Євросоюз негайно накладити санкції на газопровід "Ямал", який транзитом проходить через територію Білорусі близько 40 млрд кубометрів російського газу.

4. Українська влада повинна надати всю необхідну гуманітарну підтримку білоруським громадянам та бізнесу, які опинилися під шаленим адміністративним тиском та вимушені залишити власну країну через свідому громадянську позицію.

Також треба зазначити зближення стосунків між Росією та Білоруссю, часті візити Лукашенка до Москви тому підтвердження. Можливо, що стоятимуть питання, зокрема, інтеграції. Після заяв Лукашенко що у Білорусі єдина з Росією армією - це досить очікувано.

Як далеко триватиме інтеграція, це, звісно, турбує. Постає питання безпеки кордону з боку Білорусі, особливо на фоні міграційної кризи що влаштував Мінськ. В цілому, як далі розвиватиметься ситуація на тлі зближення Білорусі та Росії — невідомо. У них зараз доволі сильні стосунки щодо воєнно-безпекових аспектів, у них дуже тісна співпраця за лінією спецслужб та інших силових відомств. Подальше зближення, безумовно, для нас матиме негативний характер, і ми маємо це враховувати. Оскільки ми розуміємо, що Росія — це країна-агресор.

Є всі підстави очікувати негативної динаміки цих відносин і в майбутньому, оскільки у Александра Лукашенка немає іншого виходу, крім подальшого зміцнення зв'язків із Кремлем. При цьому на тлі геополітичних трансформацій на пострадянському просторі Україна має намір все більше посилювати свою суб'єктність. А це автоматично програмує подальшу конфронтацію з Росією, яка буде продовжувати спроби зберегти домінуючий вплив на пострадянському просторі.

РОЗДІЛ 3. ВІДНОСИНИ З РОСІЄЮ: ПРОБЛЕМИ ВІДНОСИН УКРАЇНИ З РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ З 14-ГО РОКУ

3.1. Кризовий стан відносин України та РФ у 2013-2014-их роках.

Політичні рішення

Відносини між Україною та Росією станом на 2013 рік були вкрай натягнуті. Сторони обох країн не могли ні в чому домовитися з економічних питань, ні під час переговорів президентів Росії та України в Москві (жовтень 2012 р.), ні під час візиту до столиці РФ прем'єр-міністра України (листопад 2012 р.). Росія весь 2012 рік продовжувала політичний тиск на Україну за допомогою митних вилучень у торгівлі та у питанні ціни на енергоносії з метою змусити останню приєднатися до Митного союзу та стати членом єдиного з Росією безпекового простору. Російська Федерація також системно виступала проти наміру ЄС насамперед розглянути питання щодо надання безвізового режиму для громадян України. Так почалася так звана російсько-українська газова війна.

Вже наприкінці січня 2013 р. у Москві відбулися переговори між віцепрем'єр-міністром України Ю. Бойком та головою «Газпрому» А. Міллером, на яких Україна розраховувала домогтися згоди РФ на вільний транзит туркменського газу, проте після підписання угоди України з «Royal Dutch Shell» (Ройал Дач Шел) про видобуток сланцевого газу 26 січня 2013 р. «Газпром» зажадав від України 7 млрд дол. США щодо недобору у 2012 р. газу за контрактом Ю.Тимошенко. Наслідки не забарилися: 4 лютого 2013 р. під час переговорів у Києві прем'єр-міністра М. Азарова зі спеціальним уповноваженим президента США з питань енергетичної безпеки К. Паскуалем українська сторона повідомила про намір створити газовий консорціум з «Газпромом».

Газові питання та можливість участі України в Митному союзі також

обговорювалися на початку березня-травні 2013 року (у Москві та Сочі) під час переговорів президентів Володимира Путіна та Віктора Януковича, на яких Україна почала торгуватися про найкращі умови для вступу. Митний союз. Водночас Москва показала черговий «стимул» для більшої змови Києва, коли в липні російський уряд вирішив не продовжувати квоту на безмитні поставки трубок українського виробництва, а «Роспоживнагляд» заборонив імпорту цукерок Roshen. , що належить олігарху і нещодавно 2012 р.) Міністр економічного розвитку і торгівлі в уряді Миколи Азарова П. Порошенка. У серпні робоча група з врегулювання українсько-російських торговельних відносин під головуванням віце-прем'єр-міністра України Юрія Бойка підготувала свої пропозиції щодо вирішення російської блокади українських експортерів. Крім того, Україна марно намагалася скасувати звільнення від митних зборів вантажів Чорноморського флоту РФ.

14 серпня 2013 року Федеральна митна служба РФ включила всіх без винятку українських експортерів до переліку ризикованих. Фактично йшлося про повне припинення українського експорту на невизначений термін. Очевидно, це рішення стало несподіванкою для українських чиновників і президента, оскільки Янукович був змушений терміново подзвонити до Кремля щоб побачити Путіна. Проте відомо, що ще в липні у низці українських виробників почали виникати проблеми на російській митниці, голова Федерації роботодавців України Д.Фірташ подав Віктору Януковичу звіт, який навіть містив витяги з документів Федеральної митної служби про «ризиковані» українські підприємства.

У свою чергу, прем'єр-міністр М.Азаров навіть наступного дня після введення блокади Росією заявив, що вітчизняні ЗМІ перебільшують проблеми у взаєминах з Росією, додавши, що Україна не має іншої альтернативи, як розвивати відносини і з ЄС. , і з Митним союзом. Насправді керівництво Російської Федерації вважало інакше. Москва перейшла у рішучий наступ із чітко визначеною метою – недопущення підписання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом та примус його

інтегруватися до Митного союзу.

На цьому фоні 12 вересня 2013 р. Європейський парламент ухвалив резолюцію, яка засудила Росію за тиск на країни-учасниці «Східного партнерства», які бажають розвивати асоціаційні відносини з ЄС. (вже 18 вересня 2013 р. уряд України офіційно схвалив угоду про асоціацію з ЄС.)

18 вересня 2013 р., відкриваючи засідання уряду, прем'єр-міністр України М.Азаров заявив, що «Угода про асоціацію – не догма. Передбачена можливість її періодичного перегляду. Це рівноправний міжнародний договір». Водночас, як вважав прем'єр, розбудова вітчизняної економіки, пов'язана з асоціацією з ЄС, «відкриє нові перспективи інтенсифікації співпраці з країнами Митного союзу та СНД», додаючи, що «в Угоді про асоціацію немає, і про це також свідчить офіційна заява Європейської комісії, жодних положень, які б завадили нашим планам розширення співпраці з Митним союзом, країнами СНД та іншими партнерами за межами Євросоюзу». Крім того, М.Азаров повідомив, що напередодні погодив «план-графік розгляду на засіданнях уряду угод Митного союзу Республіки Білорусь з Республікою Казахстан та Російською Федерацією, до яких могла б приєднатися Україна, і доручив Мінекономрозвитку координувати роботу щодо гармонізації роботи економіки в умовах зони вільної торгівлі з ЄС та в умовах, що діють у Митному союзі».

Ще чіткіше висловився Микола Азаров, відвідавши перше засідання Вищої Євразійської економічної ради лише на рівні глав урядів. 26 вересня, відкриваючи засідання українського уряду, він заявив, що відтоді формула відносин України з Митним союзом, ініційована Президентом України Віктором Януковичем, дійсно запрацювала. Микола Азаров також висловився за те, щоб час від критики перейти до реалізації практичних можливостей співпраці з Митним союзом у зоні вільної торгівлі з Європейським Союзом. «Я офіційно запросив глав урядів країн-членів Євразійського економічного співтовариства провести тристоронні консультації у форматі ЄС-Україна-Митний союз. Ми готові відповісти на

занепокоєння наших партнерів, які виникли щодо нібито майбутнього перенасичення український ринок європейськими товарами та "втиснення" українських товарів у Митний союз. Цього не буде. Ми також готові пояснити, що механізми запобігання реекспорту товарів на територію Митного союзу є абсолютно надійними та Це також не станеться, коли ми домовимося про основні заходи щодо визначення країни походження товару", - сказав український прем'єр.

У рамках шостого засідання міждержавної Комісії між Україною та РФ, окрім відповідного протоколу, були підписані такі документи:

- план російсько-українських заходів щодо спільного відзначення 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка у 2014 році;
- план дій щодо врегулювання торгових обмежень у двосторонній торгівлі між Україною та РФ та Україною на 2013–2014 рр.;
- Угоду між Урядом РФ та Кабінетом Міністрів України щодо реалізації заходів державної підтримки відновлення серійного виробництва літаків сімейства Ан-124 з двигунами Д-18Т та їх модифікаціями;
- протокол між Урядом РФ та Кабінетом Міністрів України щодо постачання товарів з виробничої кооперації у 2014 році;
- Меморандум про наміри щодо активізації співробітництва у сфері суднобудування між Міністерством промисловості та торгівлі РФ та Міністерством промислової політики України;
- Угода між Урядом РФ та Кабінетом Міністрів України про спільні дії щодо організації будівництва транспортного переходу через Керченську протоку;
- Угода між Урядом РФ та Кабінетом Міністрів України про оперативне сповіщення про ядерну аварію та обмін інформацією в галузі ядерної та радіаційної безпеки;
- Протокол між Урядом РФ та Кабінетом Міністрів України щодо визначення пункту пропуску через українсько-російський державний кордон «Куйбишево» для здійснення загального контролю відповідними органами

держав Сторін;

- Протокол між Урядом РФ та Кабінетом Міністрів України про внесення зміни до Угоди між Урядом Російської Федерації та Кабінетом Міністрів України про співпрацю при здійсненні спільного контролю осіб, транспортних засобів та товарів на українсько-російському державному кордоні від 18 жовтня 2011 року;
- Угоду про співпрацю між Федеральною службою РФ з контролю за обігом наркотиків та Державною службою України з контролю за наркотиками;
- план спільних заходів Міністерства РФ у справах цивільної оборони, надзвичайних ситуацій та ліквідації стихійних лих та Державної Служби України з надзвичайних ситуацій у контексті реалізації міжурядової Угоди про співпрацю у галузі запобігання промисловим аваріям, катастрофам, стихійним лихам та ліквідації їх;
- Меморандум про взаєморозуміння між російським Федеральним космічним агентством та Державним космічним агентством України з питань співробітництва в галузі ракетно-космічної промисловості;

А в дорученнях, які Комісія визначила для виконання урядам обох держав, яскраво видно про завдання щонайшвидшого втілення в життя стратегічних планів з документа під назвою «Про комплекс заходів із залучення України до євразійського інтеграційного процесу», що був розроблений під патронатом В. Медведчука і С. Глазьева

У цілому, основним мотивом цього плану було зазначити Україні вектор розвитку відносин з Росією. В наслідку ці пункти плану не були виконані.

Поки у столиці України тривало протистояння народу та владі, глава українського уряду М.Азаров 24 грудня прибув до Москви на засідання Вищої економічної ради Євразійської економічної спільноти. Після зустрічі наступного дня зі своїм російським колегою Д. Медведевим сторони заявили про намір «реанімувати втрачені стосунки».

3.2. Початок гібридної агресії РФ проти України та сучасний стан взаємин.

Російська Федерація не могла змиритися не лише зі своєю геополітичною поразкою у боротьбі за «м'яким» оволодінням Україною, а й із самим її існуванням як держави. Тому Кремль вирішив застосувати у боротьбі з Україною не лише всі явні та приховані методи ведення гібридної війни, а й пряме збройне втручання у її внутрішні справи.

Почали використовуватися різні технології дестабілізації, перші потужні антиукраїнські виступи після зміни влади у Києві були інспіровані проросійськими провокаторами та російськими політтехнологами у Харкові, Донецьку, Луганську, Миколаєві, Херсоні, Одесі, Дніпропетровську, Запоріжжі та інших містах півночі, сходу та півдня України. У ці регіони одразу було направлено російських провокаторів, асигновано фінансування з Росії, на кошти котрого почали підігрівати антиукраїнські акції протестів та розморожено кремлівську агентуру.

Єдиним регіоном, який мав досить вагому проросійську ідентичність і водночас був досить насичений кремлівською агентурою та озброєними підрозділами регулярної російської армії був Крим. Достовірно відомо, що російському вторгненню передувала активна пропагандистська кампанія, диверсійна та агентурна діяльність, насамперед у Севастополі, розгорнута задовго до початку лютневих подій безпосередньо спецслужбами РФ. Головним завданням агентств Кремля була деморалізація особового складу підрозділів ЗСУ та спонукання українських військових до відмови від збройного опору агресору. Одним із важливих об'єктів ідеологічного впливу стали частини та кораблі ВМС України, більшість з яких напередодні вторгнення базувалися у Севастополі (Північна та Стрілецька бухти) та у смт. Новоозерне (оз. Донузлав).

Росіяни в Криму проводили детальний аналіз ситуації, вивчали об'єкти стратегічної інфраструктури, готували карти, плани дій, формували

спеціальні групи з місцевого населення (у тому числі з офіцерів-відставників), які пройшли військове навчання. Вже з початку 2013 р. тривала лавиноподібна активізація російської розвідки, на порядок збільшилася кількість обльотів літаками-розвідниками українського кордону, військово-морські навчання-маневри. Все це українські спецслужби фіксували, проте київська влада ніяк не протидіяла і не готувалась до протидії подібним операціям та маневрам з боку Росії. Тоді ж російські військові отримали команду готуватись до можливого вторгнення.

Згідно з Харківськими угодами (2010 р.), які свого часу підписав від імені України президент Віктор Янукович, чисельність російського угруповання військ у Криму була збільшена вдвічі, а співробітники ФСБ офіційно отримали дозвіл на легальну роботу на півострові. За підписаною Януковичем у Харкові угодою, росіяни могли мати у Криму контингент до 46 тисяч військовослужбовців. Важливим було те, що у договорі не обмежувалося їх переміщення територією Кримського півострова. Нажаль, Росія цим скористувалась та заповнила максимальну чисельність легітимно дозволених місць на півострові.

Окупація Кримського півострова армією Російської Федерації почалася 20 лютого 2014 року. Вранці 24 лютого 2014 р. Росія почала перекидати війська спеціального призначення до Севастополя. Це було пороблено під приводом захисту російськомовного населення на острові. Порушуючи угоду про базування ЧФ РФ у Криму, Кремль почав перекидати на острів додатковий контингент своїх військ з бронетехнікою. Для цього, крім кораблів чорноморського флоту, використовувалися великі десантні кораблі зі складу Балтійського та Північного флотів РФ, котрі були заздалегідь спрямовані з північних морів та Балтики до Чорного моря. 26 лютого туди прибули перші два корабля – «Калінінград» та «Мінськ». Починаючи з 26 лютого представники самопроголошеної кримської влади розпочали посилену агітацію українських військових за перехід на свій бік. Водночас російський спецназ під виглядом представників волонтерів самооборони

Криму почав блокувати українські військові частини та кораблі.

Близько у 4 год. 27-го лютого 2014 р. більш аніж 100 озброєних автоматами, снайперськими гвинтівками, кулеметами та гранатометами військовослужбовців 45-го окремого полку спецпризначення повітряно-десантних військ (ПДВ) ЗС РФ, одягнених у цивільний одяг та у повному бойовому екіпіруванні, застосовуючи вибухівку для відкриття та подолання опору охоронців приміщень, незаконно вторглися до будівель Верховної Ради АР Крим та Ради міністрів АР Крим у Сімферополі та підняли на будинках російські прапори. На території Криму було відзначено численні озброєні особи у військовій формі без знаків розпізнавання. На військовій техніці та формі російських військових були замасковані всі опізнавальні знаки.

На жаль, у Києві не відслідковували рівень загрози та намірів ЗС РФ, не зуміли адекватно оцінити військово-політичну обстановку та ступінь розгортання подій і, як буде видно зі стенограми Ради національної безпеки та оборони України, яка чомусь була скликана аж 28 лютого, абсолютно не володіли ситуацією, ні інформацією про події в Криму. О. Турчинов згадував: «Буквально відразу ж після початку окупації Криму, загарбники перший раз висунули нам ультиматум – скласти зброю. Я пам'ятаю, як мені подзвонили о третій годині ночі, повідомили про це. Які наші дії? Я даю команду захищати наші частини, кораблі, техніку і т. д. Сам, так, набираю Путіна. Природно, о третій годині ночі нас не з'єднали, але мені вдалося поговорити з Наришкіним. Він намагався робити вигляд, що не розуміє в чому справа, не знає про те, що відбувається і т. д. На що я йому сказав: військові злочини не мають терміну давності, ваша країна зараз переходить дуже небезпечну межу...».[12]

6 березня Верховна Рада АР Крим прийняла постанову про входження Криму до складу Російської Федерації та «Про проведення загальнокримського референдуму» 16 березня 2014 року.

Відповідно до стенограми засідання РНБО України від 28 лютого 2014

р. на ньому були присутні О. Турчинов (в.о. президента України), А. Яценюк (прем'єр-міністр), О. Дешиця (в.о. міністра закордонних справ), В. Ярема, В. Наливайченко (голова СБУ), О. Аваков (і .о. міністра внутрішніх справ), І. Тенюх (в.о. міністра оборони), В. Зайчук, С. Кубів (голова Національного банку), О. Махницький, О. Сенченко, А. Парубій (секретар РНБОУ), Ю. Тимошенко, В. Цвях та інші

Єдина тема, яку було запропоновано до обговорення – «Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України».[14]

А. Яценюк, приймаючи думку про неготовність України до війни, запропонував кілька першочергових кроків:

- негайно звернутися до Ради Безпеки ООН, аби там терміново розглянули агресію Росії проти України;
- скликати консультації в рамках Будапештського меморандуму;
- запропонувати формулу щодо долучення Організації з безпеки та співробітництва в Європі;
- починати збирати відео та фотофакти про російську агресію в Криму для представлення міжнародним партнерам України;
- провести ідентифікацію осіб, які без розпізнавальних ознак зі зброєю захоплюють об'єкти в Криму, щоби мати фактаж про участь військових РФ в окупації Криму

Зрештою перед РНБОУ постало питання введення воєнного стану.

За таких обставин слід визначитися з новим форматом, який дозволив би легітимно та оперативно здійснювати масову передислокацію військ для зайняття оборони вздовж російського кордону. Відтак, було вироблено проект рішення РНБО України, яке базувалося на пропозиціях, які не викликали у членів Ради національної безпеки заперечень[24].

У Криму ж невдовзі усі українські військові підрозділи були блоковані у своїх частинах і, піддані неймовірному психологічному тиску та під враженням, що материкова Україна залишила їх напризволяще, поступово

деморалізовувалися.

Починаючи з першого березня Державною прикордонною службою України (ДПСУ) було зафіксовано більш ніж 30 випадків порушення російською стороною міжнародних договорів, у тому числі з питань: порядку заходу військових кораблів РФ (десяток суден та кораблів), порядку здійснення польотів військової авіації РФ (12 випадків, 48 літальних апаратів), порядку перетину державного кордону України у пункті пропуску «Крим – Поромна переправа» (приб. 10 випадків). За цей час через зазначений пункт пропуску на територію України без відповідного дозволу перемістили 130 одиниць автомобільної, спеціальної та броньованої техніки ЗС РФ, у т.ч. автомобілів..

16 березня відбувся офіційно невизнаний референдум щодо статусу Криму, а вже 17 березня президент Росії визнав цей референдум і незалежність (з цього референдуму) Республіки Крим. Того ж дня В. Путін підписав Розпорядження президента РФ «Про підписання Договору між Російською Федерацією і Республікою Крим про прийняття у Російську Федерацію Республіки Крим та утворення у складі Російської Федерації нових суб'єктів». Це було зроблено для узаконення анексії Криму.

У відповідь, 20 березня Верховна Рада України прийняла Декларацію «Про боротьбу за звільнення України», у якій наголошувала, що «вперше після завершення Другої світової війни загальновизнані кордони Європи переробляє країна, яка за багатосторонніми та двосторонніми договорами гарантувала територіальну цілісність України, недоторканність та непорушність її кордонів». Верховна Рада звернула увагу урядів та парламентів світу, міжнародних організацій та світової громадськості, що Український народ ніколи не визнає анексію невід'ємної частини своєї території – Автономної Республіки Крим, захопленої Росією з грубим порушенням фундаментальних норм міжнародного права та загальновизнаних принципів співжиття держав. Український законодавчий орган звернувся до всіх членів міжнародної спільноти з наполегливим

проханням утриматися від міжнародного визнання так званої «Республіки Крим» та анексії Криму та міста Севастополя до складу Росії як нових суб'єктів Федерації. Від імені народу України Верховна Рада України заявила, що «Крим був, є та буде в складі України. Український народ ніколи і за жодних умов не припинить боротьбу за звільнення Криму, якою б важкою і тривалою вона не була».

24 березня 2014 р. в. о. президента України О. Турчинов підписав указ про виведення українських військ з Криму й Севастополя.

До 26 березня окупанти захопили всі 190 дислоковані на території АР Крим військові частини ЗС України, включаючи кораблі та об'єкти ВМС України. Вартість військового майна, залишеного в Криму, оцінюється в близько 11 млрд. доларів США.

Вже наступного дня після захоплення центральних адмінбудівель російськими окупантами в Криму президент США Б. Обама заявив 28 лютого 2014 р., що Сполучені Штати глибоко стурбовані повідомленнями про військові пересування, які здійснює Російська Федерація на території України.

1 березня 2014 р. президент США Барак Обама дев'яносто хвилин розмовляв на телефонному зв'язку з президентом Росії з приводу українських подій. Б. Обама висловив глибоке занепокоєння у зв'язку з явним порушенням Росією українського суверенітету та територіальної цілісності, що є очевидним порушенням міжнародного права та, у тому числі, зобов'язань Росії відповідно до Статуту ООН, її угоди з Україною від 1997 р. про військове базування, Будапештського меморандуму та Гельсінських угод. Сполучені Штати засудили військове втручання Росії на українську територію. Б. Обама закликав негайно докласти зусиль, щоб розпочати діалог між Росією та українським урядом. Сполучені Штати закликали Росію до деескалації напруженості через повернення її військ назад на бази в Криму і запропонували утримуватися від будь-якого втручання в Україну. Президент США дав зрозуміти, що подальше порушення суверенітету та територіальної

цілісності України з боку Росії може негативно вплинути на позиції Росії у міжнародному співтоваристві. Б. Обама сказав В. Путіну, що вже найближчими годинами та днями Сполучені Штати проведуть негайні консультації з союзниками та партнерами у Раді Безпеки ООН, Північноатлантичній раді, Організації з безпеки та співробітництва в Європі та підписантами Будапештського меморандуму. Сполучені Штати призупинять подальшу участь у підготовчих нарадах до Великої Вісімки.

Після США та Ради безпеки ООН Великобританія зажадала від Москви посилення норми міжнародного права, виправдань щодо перебування у Криму російських воїнів. У Лондоні їхню появу на півострові вважають незаконною. “Поясненням” ж подій у Криму президент РФ В. Путін 4 березня 2014 р. назвав події революцією у лютому 2014-го в Україні, ніби на її території виникла нова держава, щодо якої Росія не підписувала жодних зобов'язань. Звісно, це все був блеф.

Далі Москва почала діяти ще активніше й відкрито. 17 березня 2014 р. Верховна Рада АР Крим проголосила незалежність Криму, а вже наступного дня у Москві було підписано т. зв. Договір про прийняття Криму до складу Російської Федерації. 1 квітня були денонсовані усі договори та угоди з Україною щодо Чорноморського флоту [37].

Тим часом на початку квітня 2014 р. озброєні проросійські підрозділи почали захоплювати адміністративні будівлі на сході України та оголосили про створення так званих Донецької й Луганської Народних Республік.

13 квітня 2014 р. Рада національної безпеки і оборони України (РНБОУ), очолювана на той час виконувачем обов'язків президента України О. Турчиновим, ухвалила рішення про початок антитерористичної операції (АТО). Ситуація на сході швидко переросла в насильницький конфлікт, 15 квітня 2014 р. уряд України оголосив початок «Антитерористичної операції» і перекинув збройні сили в Донецьк і Луганськ. До кінця квітня тимчасово виконуючий обов'язки президента України оголосив, що уряд України більше не контролює Донецьк і Луганськ повною мірою. В. о. президента О.

Турчинов заявив, що країна знаходиться «в режимі повної бойової готовності» і видав указ про відновлення військової служби за призовом.

11 травня 2014 р. були проведені референдуми на територіях як ДНР так і ЛНР. Після референдумів представники Донецької та Луганської народних республік зробили заяви, які проголосили незалежність від України.

25 травня 2014 р. відбулися президентські вибори, внаслідок яких П. Порошенко було обрано президентом України.

У середині липня Російська Федерація звинуватила Збройні сили України в ракетному обстрілу Донецька. Зі свого боку Україна заявила, що снаряди, якими протягом декількох днів в липні і серпні 2014 р. були обстріляні українські військові позиції, були запущені з позицій на території Російської Федерації, а Військово-повітряні сили Росії 16 липня 2014 р. збили український військовий гвинтокрил. Вже наступного дня, 17 липня 2014 р., над територією східної України було збито пасажирський літак авіакомпанії «Malaysian Airlines», що виконував рейс МН17 на маршруті з Амстердама в Куала-Лумпур. Загинули 298 пасажирів і членів екіпажа літака.

Крім того, як свідчив экс-начальник Генштабу ЗСУ ген.-полк. В. Замана, ще до збиття росіянами ракетою із ЗРК «Бук-М1» малайзійського «Boeing 777» українці вивезли з Донбасу усю військову техніку Протиповітряної оборони (ППО), яка так і не потрапила до рук росіян. У свою чергу Росія проводила активну пропагандистську кампанію, суть якої полягала у звинуваченні українських військ у збитті літака.

29 серпня 2014 р. представники ДНР/ЛНР порушили досягнуті домовленості та фактично вчинили розстріл українських підрозділів, які виходили встановленими коридорами. Тоді противник оточив добровольчі батальйони, підрозділи МВС і ЗСУ, що завершилося приголомшуючими втратами для України.

Активні бойові дії велися до 5 вересня 2014 р. включно. Тоді ж відбулися переговори на рівні керівництва держав, які завершилися

оголошенням режиму припинення вогню та встановлення лінії розмежування сторін задля пошуку дипломатичного рішення. 5 вересня 2014 р. на вищому рівні було прийнято рішення про припинення вогню з 18.00 за київським часом.

Тоді ж (5 вересня) у Мінську було підписано перший протокол з припинення вогню. До цього (у червні) П. Порошенко на засіданні РНБО обіцявся за тиждень мирно вирішити конфлікт на Донбасі за графіком, згідно з власним мирним планом.

Але РФ продовжувала діяти за тими самими концепціями – розхитувала українську державу, зрощуючи в ній сепаратизм, колабораціонізм та тероризм. Багатьох областях виникали групи диверсії. Так, наприклад, за інформацією українського ЗМІ, дві групи діяли у Дніпрі та одна велика у Павлограді, які вели спостереження за місцями квартирування загонів «Правого сектору» та уль-трас, стратегічними об'єктами, блок-постами, вишукували та викривали місця складування їхньої зброї та спорядження, робили агентурну роботу, а також спостереження за іншими важливими об'єктами та персонами.

Москва ж продовжувала ігнорувати вимоги «Мінських домовленостей» щодо відведення своїх військ зі сходу України. Про це, зокрема, йшлося у доповіді «Дві війни України: захист незалежності та впровадження реальних реформ», яку було оприлюднено на засіданні комітету з питань Громадянського виміру Безпеки Парламентської Асамблеї НАТО у Стамбулі (Туреччина). Існує достатньо доказів присутності російських військ та систем озброєння на Донбасі: супутникові знімки НАТО; російські військові, взяті в полон військовослужбовці української армії; дані спостереження Верховного Головнокомандувача об'єднаними збройними силами в Європі генерала Філіпа Марка Бридлава, які підтверджують заяву Олександра Хуга, першого заступника голови Спеціальної Моніторингової Місії ОБСЄ про те, що спостерігачі ОБСЄ під час спостереження бачили докази. та зброї на цій території з початку конфлікту», – наголошувалося у повідомленні.

За таких умов і за нової дійсності посилення відкритої агресії Росії проти України на сході її материкової території, 28 серпня 2014 р. Рада національної безпеки та оборони України виробила рішення «Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності». У зв'язку з подальшим ускладненням ситуації у сфері національної безпеки внаслідок тривалого втручання Російської Федерації у внутрішні справи України, з метою нейтралізації обумовлених цим загроз національній безпеці України та з урахуванням Рекомендацій парламентських слухань на тему: «Обороноздатність України у XXI століття: виклики, загрози та шляхи їх подолання», схвалених Постановою Верховної Ради України від 12 серпня 2014 р. № 1639-VII, РНБО України вирішила:

«Вважати основним стратегічним напрямом реалізації органами виконавчої влади державної політики у сфері національної безпеки і оборони забезпечення готовності сектору безпеки і оборони, економіки та суспільства до відбиття збройної агресії проти України.

Визначити пріоритетним національним інтересом України у сфері зовнішньополітичної діяльності у 2014 та наступних роках дальший розвиток відносин стратегічного партнерства України з США, ЄС та НАТО, зокрема:

з Європейським Союзом на основі Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони;

зі Сполученими Штатами Америки на основі Хартії Україна– США про стратегічне партнерство від 19 грудня 2008 р.;

з НАТО на основі Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору, підписаної 9 липня 1997 р., та Декларації про доповнення цієї Хартії, підписаної 21 серпня 2009 р.» тощо. [38]

Що до стосунків з Росією, то голова уряду, перш за все, прозвітував, що за шість місяців існування нової влади було відновлено боєздатність української армії, створено Національну гвардію, втричі піднято

фінансування ЗСУ, а вся українська економіка почала працювати на армію, на техніку, на озброєння і на боротьбу з російською агресією. А. Яценюк запевняв також, що урядом було подано позови проти Росії, в тому числі до Європейського суду з прав людини (загальна сума збитків більше 1 трлн – це тільки попередні збитки), а також розпочато процедуру притягнення РФ до відповідальності в Міжнародному суді ООН за порушення Конвенції про боротьбу з тероризмом.

Серед негайних потреб прем'єр зауважив увагу на вироблення нової оборонної доктрини з чітким визначенням: кого ми вважаємо агресором і кого загрозою. Також він зазначив необхідність у переоснащенні армії новою технікою й розпочаток проекту «Стіна» (тобто будівництво реального державного кордону між Україною і Російською Федерацією). Урядом було схвалено законопроекти «Про скасування позаблокового статусу», «Про відновлення євроатлантичної інтеграції», які мали би бути прийняті Парламентом.

Радою міністрів ставилися за мету також: подання нових позовів проти Російської Федерації як держави-агресора з відшкодуванням усієї шкоди, яку Росія нанесла Українській державі, прийняття рішень про запровадження санкцій проти Росії, отримання спеціального статусу між Україною і НАТО, та й перш за все привернути увагу до події.

У 2014-му від 16 червня Росія припинила постачання газу Україні. Крім того, колаборанти і окупанти методично прагнули зруйнувати енергетичну інфраструктуру України і не лише газотранспортну, а й шахти енергетичних об'єктів, деякі з яких вже тоді було знищено. Коли нова революційна влада опанувала кермування державою, у її сховищі зберігалося лише приблизно 4.8 млрд куб. м газу (буферного газу, який неможливо викачати). На вересень того ж року в українських сховищах вже знаходилося 16 млрд куб. м газу. Залежно від сезону, в середньому Україні потрібно було купувати у Росії 25-26 млрд куб. м газу. Відтак за чотири місяці держава таки спромоглася започаткували поставки неросійського газу

з Євросоюзу. Було започатковано й реформування газотранспортної системи через розділення постачальника, транспорту і зберігання й створення операторської компанії, де контроль мав належати Україні, труба ж – на 100% залишалася у державній власності. Але зберігалася залежність України від РФ в частині постачання ядерного палива на українські АЕС (загальний обсяг вироблення електричної енергії на АЕС складав близько 50%). Надалі уряд, щоб вирішити цей момент з ядерним паливом, прийняв рішення укласти контракт з компанією «Westinghouse» на диверсифікацію постачання ядерного палива, тобто Україна розпочала купувати ядерне паливо не тільки у Росії.

Проте негласно Київ з Москвою таки перемовлявся і, перш за все, домовлявся про газ. Адже насувалася зима, слід було вирішити питання транзиту газу в Європу й, згідно брюссельських домовленостей, Україна мала погасити до кінця 2014 р. 3 млрд з озвучених «Газпромом» 5,2 млрд дол. боргу і закуповувати у компанії додаткові обсяги на зиму на умовах передоплати. У період з 1 листопада 2014 р. до 31 березня 2015 р. Україні було надано знижку у 100 дол. США за тис. куб. м до контрактної ціни. Таким чином, ціна російського газу для України в листопаді–грудні складала 378 дол. за 1 тис. куб. м. На початку грудня 2014 р. «Нафтогаз» заплатив «Газпрому» 378 млн дол. в якості передоплати за 1 млрд куб. м газу

Водночас на початку 3 вересня 2014 р. президент України П. Порошенко мав телефонну розмову із президентом РФ В. Путіним. Того ж дня, перебуваючи в Улан-Баторі, він склав деякі «міркування». Невдовзі ці міркування назвуть «мирними ініціативами» президента Російської Федерації. Отже, «з метою припинення кровопролиття і стабілізації обстановки на південному сході України» В. Путін вважав, що «протиборчі сторони повинні негайно узгодити і скоординовано здійснити» наступні дії:

- Припинити активні наступальні операції збройних сил, збройних формувань, ополчення південного сходу України на донецькому і луганському напрямках;

- Відвести збройні підрозділи силових структур України на відстань, що виключає можливість обстрілу населених пунктів артилерією і всіма видами систем залпового вогню;
- Передбачити здійснення повноцінного та об'єктивного міжнародного контролю за дотриманням умов припинення вогню і моніторингом обстановки у створюваній таким чином зоні безпеки;
- Виключити застосування бойової авіації проти мирних громадян і населених пунктів в зоні конфлікту;
- Організувати обмін осіб, що насильно утримуються, за формулою «всіх на всіх» без будь-яких попередніх умов;
- Відкрити гуманітарні коридори для пересування біженців і доставки гуманітарних вантажів в міста та інші населені пункти Донбасу – Донецьку та Луганську області.

Забезпечити можливість спрямування у постраждалі населені пункти Донбасу ремонтних бригад для відновлення зруйнованих об'єктів соціальної та життєзабезпечувальної інфраструктури, надання допомоги їм у підготовці до зими

Тож цілю для Росії у цих пунктах було домогтися від Києва виконання трьох основних критеріїв: припинення українцями наступу і відвід артилерії та систем залпового вогню; виключення застосування бойової авіації; відкриття «гуманітарних» коридорів для доставки з Росії «гуманітарних» вантажів.

5 вересня 2014 р. «ініціативи» і «мирний план» офіційно розглядала Тристороння контактна група, яка складалася з посла ОБСЄ Х. Тальявіні, другого президента України Л. Кучми, посла РФ в Україні М. Зурабова та представники «ДНР» і «ЛНР» О. Захарченко та І. Плотницький. У підсумку контактна група підписала Протокол [15], у якому «досягла розуміння щодо необхідності здійснення наступних кроків:

Забезпечити негайне двостороннє припинення застосування зброї.

Забезпечити моніторинг та верифікацію з боку ОБСЄ режиму

незастосування зброї.

Здійснити децентралізацію влади, зокрема через ухвалення Закону України «Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» (Закон про особливий статус).

Забезпечити постійний моніторинг на російсько-українському державному кордоні та верифікацію з боку ОБСЄ зі створенням зони безпеки в прикордонних районах України та Російської Федерації.

Негайно звільнити всіх заручників і незаконно утримуваних осіб.

Ухвалити закон про недопущення переслідування і покарання осіб у зв'язку з подіями, які відбулися в окремих районах Донецької та Луганської областей України.

Продовжити інклюзивний загальнонаціональний діалог.

Вжити заходів для поліпшення гуманітарної ситуації на Донбасі.

Забезпечити проведення дострокових місцевих виборів відповідно до Закону України «Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» (Закон про особливий статус).

Вивести незаконні збройні формування, військову техніку, а також бойовиків і найманців з території України.

Ухвалити програму економічного відродження Донбасу і відновлення життєдіяльності регіону.

Надати гарантії особистої безпеки для учасників консультацій.

Вже 16 вересня П. Порошенко подав до Верховної Ради проект Закону «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей»[25].

19 вересня 2014 р. учасники Тресторонньої контактної групи підписали Меморандум на реалізацію протоколу від 5 вересня. У жовтні П. Порошенко і В. Путін зустрічалися у Мілані аби підтвердити те, що підписали, й узгодити, чи співвірно вони зрозуміли те, що було підписано.

Меморандум за 19 вересня складається з дев'яти пунктів[39]:

1. Припинення застосування зброї вважається спільним.
2. Зупинка підрозділів і військових формувань сторін на лінії зіткнення станом на 19 вересня.
3. Заборона на застосування всіх видів зброї і ведення наступальних дій.

Протягом доби з моменту прийняття даного меморандуму відведення засобів ураження калібром понад 100 міліметрів від лінії зіткнення на відстані не менше 15 кілометрів з кожної сторони, в тому числі з населених пунктів, що дає можливість створити зону припинення застосування зброї шириною не менше 30 кілометрів — зони безпеки. При цьому відвести на лінії зіткнення сторін артилерійські системи калібру понад 100 міліметрів на віддалення їхньої максимальної дальності стрільби. Зокрема: 100 мм гармати МТ-12 — 9 км; 122 мм гаубиця Д-30 (2С1 «Гвоздика»), 120 мм міномети — 8 км; — 16 км; 152 мм 2С5 «Гіацинт-С» (2С3 «Акація», 2С19 «Мста-С», 2А65 «Мста-Б») — 33 км, РСЗВ 9К51, 9К58 «Смерч» — 70 км, 9К57 «Ураган» — 36 км, РСЗВ — «Торнадо» — 70 км, РСЗВ «Торнадо-С» — 120 км «Град» — 21 км;

4. тактичні ракетні комплекси — 120 км.
5. Заборона на розміщення важких озброєнь і важкої техніки в районі, обмеженому певними населеними пунктами.

6. Заборона на установку нових мінно-вибухових інженерних загороджень у межі зони безпеки, зобов'язання на зняття раніше встановлених мінно-вибухових загороджень в зоні безпеки.

7. Заборонити польоти авіації та іноземних літальних апаратів, крім апаратів ОБСЄ над зоною безпеки.

8. Розгортання в зоні припинення застосування зброї моніторингової місії ОБСЄ у складі групи спостерігачів організації протягом доби з моменту прийняття даного меморандуму. Зазначену зону доцільно розділити на сектори, кількість кордонів яких погодити в ході підготовки до роботи моніторингової групи спостережної місії ОБСЄ

9. Виведення всіх іноземних найманців із зони конфлікту як з одного, так і з іншого боку.

Але після цього, нажаль, знову загострилися бої (в т. ч. за Донецький аеропорт).

За оперативними даними РНБО, після укладання перемир'я у низці міст Донбасу тривали локальні зіткнення, а ситуація продовжувала залишатися напруженою. Також були зафіксовані пересування колон російської бронетехніки, обстріл Маріуполя та спроба штурму Донецького аеропорту.

5 жовтня стало відомо, що Франція та Німеччина мають намір спільно посилити моніторинг припинення вогню та буферної зони, встановлення режиму повного припинення вогню, так званого режиму «тиші».

6 жовтня спецкоординатор уряду Німеччини з питань співпраці з Росією, Центральною Азією та країнами Східного партнерства Гернот Ерлер, який побував у Москві, заявив: «Ми практично не бачимо тиску Росії на людей, які контролюють Донецьк та Луганськ, щоб пункти домовленостей могли виконуватися крок за кроком. У Донецьку та Луганську мають намір провести власні вибори 2 листопада, що не передбачено угодами контактної групи. Це означає, що вони трактують домовленість як крок до незалежності».

У жовтні 2014 року Російська Федерація заблокувала рішення ОБСЄ щодо розширення мандату місії цієї організації на українсько-російському кордоні. Постійна рада ОБСЄ була змушена обмежитися рішенням про продовження на один місяць мандату існуючої місії, яка налічує 16 спостерігачів на два пункти пропуску.

На початку лютого 2015 канцлер Німеччини Ангела Меркель та президент Франції Франсуа Олланд проанонсували відвідини Києва та Москви, де висловили свої пропозиції щодо плану врегулювання конфлікту в Україні. Переговори в Києві з Петром Порошенком відбулися 5 лютого, російську столицю канцлер Німеччини та президент Франції відвідали 6 лютого.

У ніч на 10 лютого пройшли переговори в Берліні, в них взяли участь заступники міністрів закордонних справ країн «нормандської четвірки». Заяв за підсумками зустрічі не було зроблено, але посол України в Німеччині Андрій Мельник заявив, що переговори завершилися «деякими відчутними результатами». Після берлінських переговорів була анонсована зустріч лідерів Росії, України, Німеччини та Франції в Мінську. Так звана «нормандська четвірка».

Так почались переговори “нормандської четвірки” в Мінську - комплекс заходів з виконання Мінського протоколу, узгоджений на саміті в Мінську 11 —12 лютого 2015 року лідерами Німеччини, Франції, України та Росії у форматі «нормандської четвірки», і підписаний контактною групою, що складається з представників Росії, України, з метою деескалації збройного конфлікту на сході України.

17 лютого Рада Безпеки ООН схвалила «Комплекс заходів...», вітала Декларацію «чотирьох», закликала всі сторони забезпечити повне виконання «Комплексу заходів...», включно з всеосяжним припиненням вогню, постановила «продовжити займатися цим питанням». 15 лютого у 00 хвилин 00 годин було бути повне припинення вогню.

Після оголошення перемир'я 15 лютого 2015 року спеціальна моніторингова місія з безпеки і співробітництва в Європі зафіксувала обстріл позицій української армії. Було виявлено, що застосовувалась артилерія, міномети та системи залпового вогню біля Дебальцево, Донецька та Луганська. Того ж таки дня місія ОБСЄ намагалася направити своїх спостерігачів до Дебальцевого, але представники так званої «ДНР» їх туди не пропустили. Згодом лідер терористичного угруповання «ДНР» Олександр Захарченко виступив з погрозою, у разі недотримання мінських домовленостей «відбити» Маріуполь і «взяти» Харків. На його переконання російських терористів там чекають їх прибічники, які готові взяти до рук зброю. Зважаючи на такі погрози дивною видається заява мера Харкова, Геннадія Кернеса, що на його переконання Російська Федерація не проводить

агресію щодо України. В той же час, міністр внутрішніх справ України Арсен Аваков повідомив Захарченко, що у Харкові бойовиків з «ДНР» чекають тільки у в'язниці на Холодній горі.

Загалом за першу добу «тиші» (15 лютого 2015 року) російські терористи завдали 112 ударів по позиціях українських військ, з них 88 разів били по Дебальцевому. За повідомленням прес-центру АТО, з початку режиму «тиші» противник 31 раз застосовував реактивні системи залпового вогню, 4 рази танки, 56 — артилерію та міномети. Найбільше від обстрілів постраждали: Дебальцеве, по якому злочинці 19 разів били з «Градів»; Чорнухине, яке тричі штурмували бандформування і 4 рази обстріляли з «Градів». Незаконні збройні формування також активно вели вогонь із «Градів» і артилерії по селищах Попасна, Санжарівка, Золоте, Кам'янка.

16 лютого 2015 р. російські терористи обстріляли міську лікарню в Щасті. Того ж дня терористи з танків двічі обстріляли позиції сил АТО в Широкиному під Маріуполем, внаслідок чого загинули 5 бійців полку «Азов». Координатор групи «Інформаційний спротив» Дмитро Тимчук повідомив що російські терористи почали вести вогонь по Дебальцеве інтенсивніше, ніж до «перемир'я». Речник АТО Андрій Лисенко наголосив на брифінгу в Києві, що «За оперативною інформацією, бандити отримали від своїх російських кураторів наказ за будь-яку ціну взяти Дебальцеве та спровокувати наших військових». При цьому генсек ООН Пан Гі Мун висловив лише стурбованість у зв'язку з повідомленнями про воєнні сутички в Дебальцевому. Щоправда Євросоюз опублікував новий список санкцій направлених проти Росії, який містить депутата Державної думи Йосипа Кобзона та ряд терористів Донецької і Луганської «народних республік». Станом на 22.40 українським військовим вдалося зайняти одну з двох висот в селі Широкине.

Загалом за другу добу «тиші» (15 лютого 2015 року) російські терористи 38 разів обстрілювали позиції українських військових.

За повідомленням прес-офіцер штабу АТО Анатолія Стельмаха 17

лютого 2015 року на брифінгу в Києві, траса Артемівськ — Дебальцеве повністю контролюється українськими військовими, а селищі Логвинове виставлено українські блок-пости. Проте у самому Дебальцеве російські терористи знищили будівлю міського відділу міліції й ведуть бої містом. Цю інформацію підтвердили в генштабі АТО. Один з ватажків так званої «ДНР» Денис Пушилін заявив що, незважаючи на мінські домовленості, російські бойовики не збираються зупиняти бої за Дебальцеве.

Заступник голови Адміністрації президента України Валерій Чалий заявив, що 17 лютого Україна звернулася до постійних членів Ради безпеки ООН не допустити подальшого розгортання повномасштабних воєнних дій у самому центрі Європи. Євросоюз додав заступника міністра оборони Росії Анатолія Антонова до санкційного чорного списку з формулюванням «через причетність до розташування російських військових в Україні». Посол США в Україні Джеффри Пайетт в ефірі каналу CNN заявив, що «Ми вважаємо, що дії Росії не достатні, щоб відповідати зобов'язанням, які вона взяла на себе як частину мінських угод». Президент України Петро Порошенко провів телефонну розмову із віце-президентом Сполучених Штатів Америки Джоозефом Байденом і наголосив на необхідності негайних дій для зупинення ескалації та зриву Мінських домовленостей. Він також закликав США реалізувати попередні заяви щодо надання Україні додаткових засобів для посилення її обороноздатності. Президент України Петро Порошенко закликав Європейський Союз та всю міжнародну спільноту до жорсткої реакції у відповідь на віроломні дії бойовиків та Росії..

Станом на осінь 2016 р. Крим все ще залишався тимчасово окупованим військами Російської Федерації, а на сході України тривала «квола» війна з російськими загарбниками. Українські території, окуповані Росією в Криму та на Донбасі, становлять близько 44 тис. кв. кілометрів. Протягом 2014–2015 рр. більш ніж 8 тис. українців, з яких близько 6 тис. мирних мешканців, загинули від рук терористів і окупантів на Донбасі, а більше 1.5 млн жителів Донбасу були змушені покинути свої будинки і переїхати в інші безпечні

регіони України.

Нове тимчасове перемир'я було укладене 20 вересня 2016 р. підписанням Рамкового рішення Тристоронньої контактної групи про розведення сил і засобів. То була спроба втілити у життя «мирні плани» президента України П. Порошенка та «ініціативи» президента Росії В. Путіна від 5 вересня 2014 р., а також «Меморандум про виконання положень Протоколу» від 19 вересня 2014 р. та «Комплекс заходів по виконанню Мінських угод» від 12 лютого 2015 року.

Відповідь України на догуду вимогам «Мінського протоколу» та «Комплексу заходів...» щодо нього була втілена у Законі України «Про внесення зміни до статті 10 Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей»» (№ 256-VIII, 17.III.2015) (16 вересня 2014 р. / 17 березня 2015 р.) [25]

Зрештою 16 листопада 2016 р. Генеральна Асамблея ООН схвалила резолюцію про права людини в Криму. У ній Росію названо державою-окупантом й зафіксовано міжнародне невизнання анексії півострова. Відповідне рішення під час голосування підтримали 73 країни (23 – проти). Це вперше, коли в документах ООН Росія називається державою-окупантом, а АР Крим і м. Севастополь тимчасово окупованою територією.

Повертаючись до мінських угод, за чотири роки від їх підписання, фактично жоден їхній пункт не був виконаний. Росія звинувачує Україну в саботуванні політичної частини мінських домовленостей (що передбачає прийняття на постійній основі особливого статусу “ДНР” та “ЛНР”, закріплення його в Конституції України, проведення амністії та організацію місцевих виборів), наполягаючи на тому, що лише після виконання цих та низки інших пунктів угоди може бути відновлено контроль уряду України над усім російсько-українським кордоном. Україна заявляє про пріоритетну необхідність встановлення міжнародного контролю над кордоном між невизнаними республіками та Росією як ключової умови, що сприятиме

поверненню цих територій до складу української держави.

З середини 2017 року керівництво України, враховуючи те, що процес врегулювання кризи в «нормандському форматі» на основі мінських угод зайшов у глухий кут, зробило ставку на зміцнення контактів з новою американською адміністрацією та досягнення врегулювання в Донбасі на основі залучення миротворчого контингенту ООН та посилення санкційного тиску на Росію. Українське керівництво розглядає збройний конфлікт на Донеччині як прояв агресії з боку Росії. Російське керівництво наполягає на тому, що йдеться про внутрішній конфлікт, у якому Росія є однією з посередницьких сторін між українською владою та невизнаними республіками.

Наприкінці 2017 - на початку 2018 року формат запропонованої миротворчої місії ООН на Донбасі обговорювався на переговорах спецпредставників США та Росії Курта Волкера та Владислава Суркова. Основна відмінність між позиціями США та Росії полягала в тому, що Росія вважала прийнятним розміщення миротворців виключно на лінії розмежування між конфліктуєчими сторонами, тоді як США (і Україна) наполягали на тому, щоб миротворці окупували всю територію, підконтрольну ДНР і ЛНР. зокрема, передбачав контроль над українсько-російським кордоном для недопущення поставок зброї до невизнаних республік.

18 січня 2018 року Верховна рада України ухвалила закон «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях»[26], що регламентує відносини з ДНР та ЛНР та механізм їх повернення до складу України. 20 лютого президент України Петро Порошенко підписав закон, а 24 лютого він набув чинності. Основний наголос зробимо на таких статтях:

Стаття 1. Тимчасово окупованими територіями у Донецькій та Луганській областях на день ухвалення цього Закону визнаються частини

території України, в межах яких збройні формування Російської Федерації та окупаційна адміністрація Російської Федерації встановили та здійснюють загальний контроль, а саме:

- 1) сухопутна територія та її внутрішні води у межах окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей;
- 2) внутрішні морські води, прилеглі до сухопутної території, визначеної пунктом 1 цієї частини;
- 3) надра під територіями, визначеними пунктами 1 і 2 цієї частини, та повітряний простір над цими територіями.

Стаття 4. Цілями державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях є:

- 1) звільнення тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях та відновлення на цих територіях конституційного ладу;
- 2) захист прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб;
- 3) забезпечення незалежності, єдності та територіальної цілісності України.

Стаття 6. Основними напрямками захисту прав і свобод цивільного населення на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях є:

- 1) захист основоположних політичних і громадянських прав і свобод людини;
- 2) вжиття заходів для звільнення Російською Федерацією, окупаційною адміністрацією Російської Федерації всіх незаконно затриманих, утримуваних громадян України;

Далі, 6 грудня 2018 року Верховна Рада України прийняла закон «Про припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією»[40].

21 квітня 2019 року в Україні відбувся другий тур президентських

виборів, у результаті якого президентом було обрано Володимира Зеленського.

У своїх перших заявах з питань зовнішньої політики України Володимир Зеленський закликав США та Євросоюз посилити санкції проти Росії, щоб допомогти Україні впоратися з «російською агресією», наголосив, що розраховує на «солідарну позицію ЄС у питанні протидії реалізації будівництва газопроводу “Північний потік-2””.

17-18 червня 2019 р. Зеленський здійснив офіційні візити до Парижа та Берліна. Проведені там переговори показали, що Зеленський продовжує курс Петра Порошенка, дотримуючись жорсткої позиції щодо Росії. Однією із головних тем переговорів стало припинення військового конфлікту на сході України. Зеленський заявив, що «Європа не зможе почуватися у повній безпеці, поки Росія вдає, що міжнародного права просто не існує. Ніхто не хоче, щоб Україна стала пороховою бочкою, де Крим та Донбас — бікфордівий шнур». Як і Порошенко, Зеленський наполягає на збереженні дипломатичного та санкційного тиску на Росію. Трохи згодом Зеленський висловив розчарування рішенням ПАРЄ, які дозволили повернути повноваження російській делегації без обмежень.

8 липня Володимир Зеленський звернувся до президента Росії Володимира Путіна з пропозицією провести переговори у Мінську за участю Великобританії, Німеччини, США та Франції. Серед запропонованих для обговорення тем – належність та конфлікт на Сході України. Володимир Путін заявив, що Росія готова до розширеної зустрічі у нормандському форматі після формування уряду та парламенту України, але уточнив, що не знає, як на пропозицію України «відреагують» інші потенційні учасники зустрічі. Тим часом представник Держдепартаменту США у розмові з ТАРС повідомила, що Держдепартамент не підтримав пропозицію Володимира Зеленського щодо зміни формату переговорів щодо ситуації на Донбасі: Цією перешкодою є "відсутність у Росії політичної волі".

У кінці вересня 2019 став відомий зміст спільного листа колишнього

міністра закордонних справ Німеччини Франка-Вальтера Штайнмаєра та ексглави МЗС Франції Лорана Фабіуса до міністра закордонних справ Росії Сергія Лаврова та ексміністра закордонних справ України Павла Клімкіна, датованого 28 листопада 2015 року.

Через те, що «мінські угоди» не виконувалися, в жовтні 2015 року міністр МЗС Німеччини Франк-Вальтер Штайнмаєр на зустрічі голів МЗС «нормандської четвірки» (Україна, Німеччина, Франція та РФ) запропонував власне рішення проблеми миру на Донбасі, назване за його іменем. Суть формули зводиться до проведення на окупованих РФ територіях виборів згідно з українським законодавством. Вибори мають проводитись під наглядом ОБСЄ.

1 жовтня 2019 була проведена зустріч у Мінську де українська сторона у особі Кучми дала згоду на формулу Штайнмаєра у дуже скороченому вигляді. А саме тільки у тій частині, що стосується легітимізації виборів згідно рішення ОБСЄ. Згода оформлена у вигляді листа на адресу керівника ОБСЄ Мартіна Сайдіка. 2 жовтня народний депутат та голова комітету з зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва Богдан Яременко заявив, що підписання так званої «формули Штайнмаєра» було вимогою РФ для проведення зустрічі президентів України і РФ у нормандському форматі.

12 листопада після довгої тяганини було нарешті виконано останню умову, яка перешкоджала проведенню саміту в «нормандському форматі»: сторони конфлікту на Донбасі успішно розвели війська на останній пілотній ділянці — біля села Петрівське. Тим часом у Києві заявляли, що основним завданням Зеленського в ході запланованої зустрічі має стати перегляд Мінських угод з огляду на думку української «патріотичної громадськості». 15 листопада було оголошено, що саміт у «нормандському форматі» пройде 9 грудня Парижі.

Саміт, що відбувся в Єлисейському палаці, став першою зустріччю лідерів у «нормандському форматі» з 2016 року. У ній взяли участь

Володимир Путін, Володимир Зеленський, Ангела Меркель та Емманюель Макрон. Загалом переговори тривали близько п'яти з половиною годин, включаючи перерву на першу двосторонню зустріч президентів Путіна та Зеленського. Як було заявлено у комюніке, учасники зустрічі:

- підтвердили відданість мінським угодам щодо Донбасу;
- домовилися підтримати Контактну групу у забезпеченні повного припинення вогню до кінця 2019 року та розведення сил у трьох нових пунктах до кінця березня 2020 року;
 - домовилися провести обмін полоненими за формулою «всіх на всіх» до кінця 2019 року;
 - виступили за внесення «формули Штайнмайера» до українського законодавства, відповідно до версії, узгодженої у «нормандському форматі» та Тристоронній контактній групі;
 - висловили зацікавленість у відповідності до всіх правових аспектів особливого статусу Донбасу з метою забезпечення його функціонування на постійній основі;
 - підтримали розширення місії ОБСЄ з тим, щоб вона могла стежити за режимом припинення вогню цілодобово та без вихідних;
 - підтримали надання Червоному Хресту та іншим міжнародним організаціям повного доступу до всіх затриманих осіб на Донбасі.
 - домовилися провести нову зустріч у «нормандському форматі» протягом чотирьох місяців.

2020 рік українське керівництво розпочало із заяв про необхідність перегляду Мінських домовленостей. Насамперед Україну не влаштовує положення про те, що передача їй контролю над невідконтрольним сегментом кордону з РФ може розпочатися лише після проведення на території невизнаних ДНР та ЛНР місцевих виборів. Українська сторона наполягає на тому, щоб повернути контроль над кордоном і лише після цього проводити вибори.

На початку червня 2020го представницька українська делегація

здійснила робочий візит до Берліна. До її складу увійшли віце-прем'єр, міністр з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій Олексій Резніков, глави МЗС та Міноборони Дмитро Кулеба та Андрій Таран, керівник офісу президента Андрій Єрмак та його заступник Ігор Жовква. Головними питаннями переговорів стали відносини з Росією та врегулювання на Донбасі. Українська сторона зайняла навіть жорсткішу позицію, ніж за президента Петра Порошенка, закликавши Євросоюз посилити санкції проти Росії та ввести ембарго на постачання російських енергоносіїв. Олексій Резніков запропонував замінити "нормандський формат" переговорів на "будапештський", при цьому "насамперед" навіть без участі Росії (США, Великобританія, Україна). Українська сторона також знову заявила про категоричне небажання вести прямий діалог із представниками ДНР та ЛНР.

Позитивним результатом берлінської зустрічі стали домовленості щодо розробки додаткових заходів щодо забезпечення перемир'я на Донбасі. Ці заходи набули чинності 27 липня. Вони передбачають повну заборону ведення вогню, розміщення озброєння в населених пунктах та поблизу них, наступальних та розвідувально-диверсійних дій. З іншого боку, вони передбачають дисциплінарну відповідальність порушення режиму припинення вогню.

11 вересня у Берліні відбулася зустріч політичних радників глав держав та урядів «нормандського» формату. Українську делегацію очолював віце-прем'єр Олексій Резніков, російську – Дмитро Козак, німецьку – зовнішньополітичний радник канцлера Ангели Меркель Ян Хекер, а французьку – радник президента Емманюеля Макрона Емманюель Бонн. Було підтверджено підтримку режиму припинення вогню та необхідність безумовного виконання додаткових заходів щодо забезпечення перемир'я на Донбасі, які були вжиті 22 липня.

У жовтні ДНР та ЛНР представили у ТКГ розроблену ними «дорожню карту» — «План дій щодо врегулювання конфлікту в окремих районах

Донецької та Луганської областей України відповідно до Мінських угод», однак Україна відмовилася її розглядати і запропонувала свій свій «План спільних кроків учасників Тристоронньої контактної групи з виконання Мінських угод».

Для того, щоб вивести переговори з глухого кута, Франція та Німеччина запропонували розділити Мінські угоди на так звані кластери. Ідея полягала в тому, щоб узгодити послідовність дій сторін щодо реалізації «Комплексу заходів», а потім передати кластери у ТКГ у вигляді рекомендацій для спільної розробки Україною та Донбасом «дорожньої карти» — остаточного мирного плану врегулювання конфлікту відповідно до Мінських угод. 12 листопада радники президента Франції та канцлера Німеччини Еммануель Бонн та Ян Хеккер представили колегам за «нормандським форматом» – Дмитром Козаком та Андрієм Єрмаком – перший проект «Ключових кластерів з реалізації Мінських угод». 20 листопада Франція та Німеччина уточнили свій проект, 25 листопада власну їхню версію представила Росія, першого ж грудня – Україна.

Франко-німецький проект містить 11 кластерів, озаглавлених літерами латинського алфавіту від А до К та поділених на дві графи: «Безпека/Гуманітарні» та «Політичні/Економічні». Заходи щодо безпеки у зоні конфлікту перемиряються з політичними кроками:

А — повне припинення вогню, розмінування, відведення важкого озброєння, розведення сил на нових дільницях лінії зіткнення, відкриття додаткових пунктів пропуску, звільнення та обмін затриманими, безпечний та надійний доступ спеціальної моніторингової місії (СММ) ОБСЄ по всій Україні;

В – включення «Формули Штайнмайєра» до українського законодавства; схвалення "дорожньої карти" керівниками країн "нормандської четвірки"; погодження Україною та ОРДЛО у ТКГ усіх правових актів, що стосуватимуться ОРДЛО; проведення Україною конституційної реформи, яка передбачає як ключовий елемент

децентралізацію та прийняття законів про особливий статус ОРДЛО, про місцеві вибори до ОРДЛО, про амністію для учасників подій на сході України та про особливу економічну зону на території ОРДЛО;

С - початок виведення всіх іноземних збройних формувань, військової техніки, а також найманців з ОРДЛО та початок роззброєння всіх незаконних угруповань до ОРДЛО, за винятком народної міліції;

Д — тимчасове набуття чинності в Україні конституційної реформи, що передбачає децентралізацію, та законів про місцеві вибори в ОРДЛО та про особливу економічну зону на території ОРДЛО;

Е - завершення виведення іноземних формувань та процесу роззброєння, описаних у блоці С; підтримання безпеки в ОРДЛО спільними патрулями української поліції та місцевої народної міліції за участю та посередництвом СММ ОБСЄ; розширення міжнародної присутності ОБСЄ вздовж кордону України;

Ф — безстрокове набуття чинності законом про місцеві вибори до ОРДЛО;

Г — проведення місцевих виборів у Донбасі та набуття чинності законом України «Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в ОРДЛО» (о 20:00 у день проведення місцевих виборів);

Н – початок відновлення Україною повного контролю за своїм кордоном;

І - тимчасове набуття чинності законом про амністію;

Ж – завершення відновлення Україною контролю за кордоном;

К — набуття чинності на постійній основі конституційної реформи, а також законів про особливий статус ОРДЛО, амністію та особливу економічну зону за умови, що вибори місцевої влади на цих територіях «загалом пройшли відповідно до стандартів ОБСЄ».

16 квітня Володимир Зеленський відвідав Париж, де провів переговори з Еммануелем Макроном, після чого до їхньої розмови приєдналася у відеозв'язку Ангела Меркель. Головним на порядку денному зустрічі було

питання «присутності російських військових поблизу східного кордону України». Усі три сторони – Київ, Париж та Берлін – зажадали від Росії вивести свої війська з прикордонних районів, а також із нелегально анексованого Криму.

20 квітня після завершення провалом відеоконференції політичних радників лідерів "нормандської четвірки" Зеленський запропонував Путіну зустрітися "у будь-якій точці українського Донбасу, де йде війна". Російський президент заявив, що готовий прийняти Зеленського у Москві, але не з приводу обговорення Донбасу. Під час підготовки зустрічі президентів Україна поставила умову: обов'язковими темами переговорів мають стати проблеми Криму та Донбасу. 30 червня Володимир Путін під час прямої лінії заявив, що не відмовляється від пропозиції зустрітись з українським колегою, але не бачить, про що з ним говорити.

3.3. Економічний стан відносин Україна-Росія.

Щодо суто економічних відносин, то **географічне** розташування України дозволяло заробляти гроші на транзиті товарів з Росії до Європи газопроводом, залізними та автомобільними магістралями, через повітряний простір України.

Проте після лютневих подій 2014 року у Києві та початку бойових дій на Донбасі показники взаємної торгівлі товарами та послугами почали швидко знижуватися.

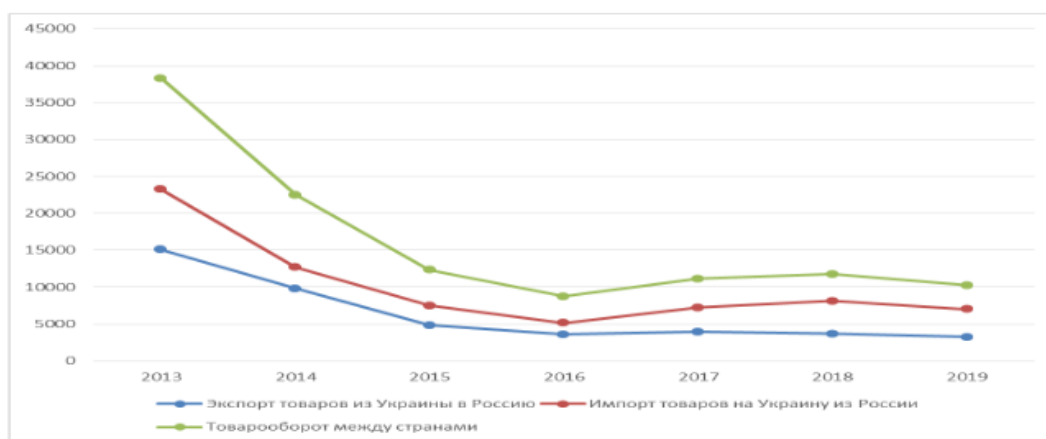

Табл. 2.1. Показники торгівлі між Росією та Україною з 2013 до 2019 р.¹

Проте обсяги товарообігу – це лише один аспект торговельних відносин двох країн. Інший, найважливіший момент – товарна структура взаємної торгівлі. Для Росії український ринок мав велике значення, т.к. туди поставлялося багато груп товарів, менш затребуваних інших ринках, особливо поза пострадянського простору. Насамперед йдеться про продукцію обробної промисловості. Здебільшого ці товари продавалися на ринках країн СНД, де на частку України припадало понад 30% російських поставок.

У сукупному експорті Росії у 2013 р. припадала значна частина поставок машин та обладнання (9,1%), продукції хімічної промисловості (7,9%), хімічних речовин та сполук (13,6%), транспортних засобів (4%), продукції чорної металургії (3,7%). Загалом у 2013 р. налічувалося 19 груп товарів, кожна зі щорічним обсягом поставок понад 100 млн дол., 22 позиції – від 50 до 100 млн дол., 127 позицій – від 10 до 50 млн дол. та 264 позиції – від 1 до 10 млн дол. Крім того, український ринок був дуже важливим для російської залізничної техніки, скла та виробів з нього, а також низки інших товарів, за якими частка України в експортному постачанні РФ становила 20–25%.

Для України російський ринок також мав особливе значення, т.к. на нього припадала істотна частка постачання готової продукції з високою доданою вартістю, насамперед у військово-промисловому комплексі, машинобудуванні, авіабудуванні. У 2013 р. товарів з десяти провідних українських експортних позицій у РФ було продано на суму 5,1 млрд дол.: 4 позиції – продукція машинобудування, 4 – метали та вироби з них, та по одній групі – вироби хімічної та харчової промисловості

Як видно з цього переліку, у ньому немає жодного сировинного товару, і переважно є товари із високою доданою вартістю. При цьому в експорті деяких із них частка російського ринку була дуже значною. Так, в РФ було

¹ Таблица державної служби статистики України

поставлено 70,0% вантажних залізничних вагонів, 61,2% турбореактивних двигунів, турбогвинтових та інших газових турбін, 99,2% залізничних локомотивів, 95,75% штучного корунду, оксиду та гідроксиду алюмінію та 69, спеціальних профілів із вуглецевої сталі, 86,7% сирів і т.д.

За підсумками 2018 р., у списку десяти основних товарів українського експорту до РФ 4 позиції припадали на метали та вироби з них, 3 види – продукцію машинобудування, 2 позиції – хімпром та 1 – паперової промисловості. Загалом, на продукцію із цього переліку припадає сума продажу 1,5 млрд дол., або 40% сукупного експорту до Росії. Сировинної продукції серед 10 головних товарів, що експортуються, не було і в 2018 р., але на перші місця вийшли товари зі значно меншою доданою вартістю, ніж за підсумками 2013 р.

У торгівлі послугами також є негативні тенденції:

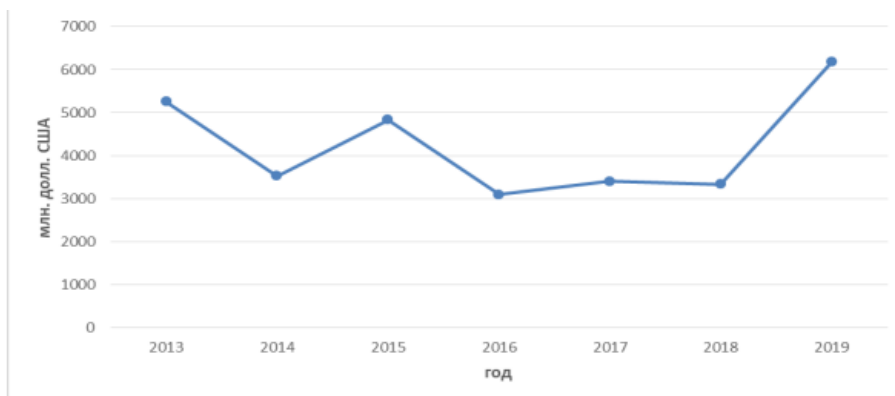

Табл. 2.2. Експорт послуг з України до Росії у 2013 – 2019 рр. [34]

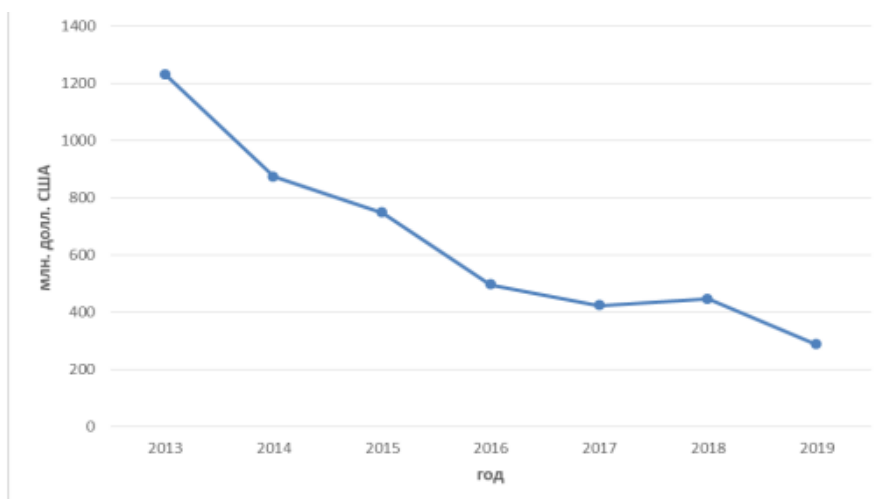

Табл 2.3. Імпорт послуг з України до Росії У 2013-2019 рр.[34]

Негативні тенденції у взаємній торгівлі послугами також пояснюються низкою заборон, обмежень та санкцій, запровадженими країнами щодо один одного. Спостерігалось скорочення користування послугами і зниження загального рівня взаємодії між державами.

З 2014 р. почало різко скорочуватися пасажирське залізничне сполучення. Через початок бойових дій на Донбасі ряд поїздів із цього регіону в Росію було скасовано, а поїзди з інших частин України до РФ були або скасовані, або об'єднані з іншими. Наприкінці 2014 року "Федеральна пасажирська компанія" ("ФПК"), дочірнє підприємство "РЖД", прийняла рішення скасувати всі пасажирські потяги в Україну.

З початку 2016 р. Москва заборонила транзитні автомобільні та залізничні перевезення з України, щодо яких у Росії застосовуються ставки ввізного мита, а також перевезення товарів, включених до санкційного переліку. З липня 2016 р. ця заборона була розширена щодо таких українських товарів, що йдуть до Казахстану та Киргизії через російську територію. Після цього Київ звинуватив Москву у блокуванні транзиту українських товарів та порушенні норм СОТ. З червня 2019 р. заборона була скасована.

16 березня 2017 р. Київ запровадив санкції щодо російських банків. Обмеження торкнулися Ощадбанку, ВТБ, БМ Банку, «Промінвестбанку» та VS Bank. Їм було заборонено виводити капітали за межі України. З 18 травня 2017 р. Київ запровадив санкції проти цілого ряду російських залізничних вантажних перевізників. Згідно з рішенням української влади, було заборонено перевезення у вагонах АТ «Сбербанк Лізинг», «СД-транс», «НафтаТрансСервіс», «Перша вантажна Компанія», Федеральна вантажна компанія, «Промтрансінвест», «Перша вантажна компанія в Україні», «Рейл 1520 Сервіс», «Агрокомплекс», «Астон продукти харчування інгредієнти» та низки філій «СГ-транс». Станом на весну 2019 р., відповідно до указу президента України № 82/2019, до списку санкцій Києва включено 858

російських фізичних та 294 юридичних осіб.

Політика Києва, спрямована на конфронтацію з Росією у торговельно-економічних та промислово-коопераційних сферах, має цілу низку негативних наслідків для самої України. Насамперед, з 2014 р. у країні триває процес деіндустріалізації економіки. Для української високотехнологічної машинобудівної та військово-промислової продукції російський ринок був ключовим, запроваджені санкції призвели до його втрати. Знайти нових покупців для цієї продукції не вдалося. Європейський Союз, незважаючи на Угоду про асоціацію, не відкрив свій ринок для виробів української промисловості. В результаті в Україні окремі заводи та галузі згортають свою діяльність.

В результаті сільськогосподарська та гірничодобувна сировина стала основним експортним товаром України. Водночас Києву вдалося переорієнтувати постачання сільськогосподарської продукції з Росії на зарубіжні країни, такі як Китай, Близький Схід та Північна Африка. Європейський Союз не повністю відкрив свій ринок для цих українських товарів і ввів досить жорсткі квоти, ряд з яких буде вичерпано в перші тижні року. Крім того, з 1 вересня 2019 року Брюссель тимчасово заборонив імпорт українських фруктів і овочів до країн ЄС.

Поки що лише торгівля послугами, а саме транзит вантажів, пасажирів та енергоносіїв, виглядає сферою, яка не лише зберігає шанс повернутися до кризи, а й має потенціал для подальшого зростання, особливо на тлі зростання торгівлі між Китаєм та Європейським Союзом.

3.4. Можливі рішення позиціонування України у Східній Європі: російський фактор.

Російська агресія – анексія Криму та війна на сході України – призвела до глибинних змін у двосторонніх відносинах між державами:

- 1) зруйновано договірно-правову базу Києва та Москви;
- 2) знищено інституційні механізми міждержавних відносин;

3) неможливі контакти на найвищому рівні, політико-дипломатичні відносини мають конфронтаційний характер;

4) Україна зазнала колосальних людських, територіальних та економічних втрат;

5) відбулося безпрецедентне згортання економічного співробітництва;

6) виникло глибинне відчуження між народами України та Росії.

У відносинах між Україною та Росією склалася небезпечна кризова ситуація. Отже, потрібна нова оцінка та перегляд концепцій, ідей і загалом інституційної системи відносин з Російською Федерацією у ключових сферах (політика, безпека, економіка, енергетика, гуманітарна сфера тощо) з урахуванням що головну загрозу українській державності становить нинішній правлячий режим РФ. Також необхідно сформулювати концептуально нову модель співіснування з Росією, яка б відображала сучасні реалії та перспективи двосторонніх відносин та враховувала позиції західних країн-партнерів та міжнародних організацій. Необхідно відновити національну безпеку.

Національна безпека, як відомо, функціонує через систему різноманітних відносин між особистістю та суспільством, між громадянином та державою, між суспільством та державою, між різними державами. Тому національна безпека – це стан внутрішніх та міждержавних відносин, що визначає ефективність системи державних, правових та суспільних гарантій права і свободи людини та громадянина, базових цінностей та інтересів суспільства та суверенної держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, і функціонує за основними принципами забезпечення національної безпеки:

- пріоритет прав і свобод людини і громадянина;
- верховенство права;
- пріоритет договірних (мирних) засобів у розв'язанні конфліктів;
- своєчасність та адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам;
- чітке розмежування повноважень та взаємодія органів державної

влади в забезпеченні національної безпеки;

- демократичний цивільний контроль над військовою організацією держави та іншими структурами в системі національної безпеки;
- використання в інтересах України міждержавних систем та механізмів міжнародної колективної безпеки.

Національна безпека є одним із рівнів функціонування міжнародної безпеки як діяльності держав зі створення відносин між народом і державою, які унеможливають реальні загрози розвитку суспільства. Зміцнення національної безпеки передбачає також і розвиток відносин стратегічного партнерства, які є одним з важливих інструментів зовнішньої політики, який дедалі ширше використовується провідними країнами та інтеграційними об'єднаннями, оскільки дозволяє підвищити результативність їхніх дій на міжнародній арені. І Україні потрібно підтримувати та підвищувати рівень національної безпеки.

На сучасному етапі розвитку Українська держава зіткнулася з загрозами та викликами, які потребують негайного вирішення, найбільш актуальними з яких є:

- військова агресія, участь регулярних військ, радників, інструкторів і найманців у бойових діях на території України;
- тимчасова окупація території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя та дальші дії щодо дестабілізації обстановки у Балто-Чорноморсько-Каспійському регіоні;
- розвідувально-підривна і диверсійна діяльність, дії, спрямовані на розпалювання міжетнічної, міжконфесійної, соціальної ворожнечі і ненависті, сепаратизму і тероризму;
- нарощування військових угруповань біля кордонів України та на тимчасово окупованій території України;
- інформаційно-психологічна війна, приниження української мови і культури, фальшування української історії, формування російськими

засобами масової комунікації альтернативної до дійсності викривленої інформаційної картини світу.

У даному контексті для України першочерговим стратегічним завданням державної політики національної безпеки є відновлення територіальної цілісності країни та сукупності демократичних інститутів на всій її території, консолідація української політичної нації, формування загальнонаціональної ідентичності, єдності всіх громадян України та всіх регіонів України реінтеграція тимчасово окупованих територій .

Основними типами конфліктів сьогодення є хімічні та гібридні війни, які відбуваються між сильними та слабкими державами чи нетримаючими акторами. Збройний конфлікт, який відбувається на сході України, ми можемо охарактеризувати як гібридно-асиметричну війну Російської Федерації проти України. Крім того, проти України ведеться також і міждержавно-центрична війна (англ. network-centric warfare) – війна, яка орієнтована на досягнення інформаційного захисту.

Для того, щоб у майбутньому мати можливість повернути втрачені території та відновити свій суверенітет, Україні потрібна переконати все суспільство та міжнародне співтовариство у тому, що частина Донбасу та Крим є тимчасово окупованою територією України від якої не відмовилась. також важливо, щоб дискурс про повернення втрачених територій включав у себе не лише Донбас, а й Крим. Донбас та Крим повинні завжди розглядатися разом. На жаль, нині розділені дискусії щодо цих двох регіонів.

Дуже важливо, щоб Україна навчилася ефективно протидіяти викликам гібридної війни. Військова мить багато в чому залежить від зовнішнього чинника, зокрема міжнародної допомоги. У найближчій перспективі Україна, швидше за все, і надалі потребуватиме суттєвої підтримки з боку партнерів у військовій сфері, щоб бути готовою до військової відсічі у разі подальшої ескалації силової компоненти гібридної війни.

Не менш важливим є завдання формування системи аналізу загроз та захисту критичної інфраструктури. Тобто захист об'єктів енергетичної

інфраструктури (особливо у зоні, наближеній до АТО) має стати одним із пріоритетів державної політики.

Реакція на інформаційну агресію має стати більш цілісною. На державному рівні вже запроваджено низку заходів (переважно обмежувальних), але навряд чи вони стануть комплексною відповіддю на такі виклики. Держава часто не може обмежити левову частку російської пропаганди, тому необхідно створити умови, за яких вона замінить якісний вітчизняний інформаційний продукт.

Державна інформаційна політика на окупованих територіях Автономної Республіки Крим та Донбасу має стати більш ефективною. Україні необхідно знайти механізми інформаційної комунікації з російською аудиторією, незважаючи на складність роботи в російському інформаційному просторі, його ізолюваність від зовнішніх впливів, наявність правових обмежень та цензури.

Далеко не повною мірою використано потенціал інформаційного опору на міжнародній арені: МЗС України хоч і робить багато, проте навряд чи зможе закрити всі проблемні напрямки. Тому найактивніше тут мають використовуватися інструменти публічної дипломатії.

У зовнішній політиці Україні, цілком можливо, важно зосередитися на збереженні та посиленні міжнародної підтримки та нарощуванні міжнародного тиску на Росію задля припинення її агресії. Ключовими напрямками зовнішньополітичних дій України з протистояння російській агресії можуть бути:

зміцнення двосторонніх відносин з сусідніми та важливими для України державами;

міжнародне викриття фактів прямої та опосередкованої агресії Росії проти України та інших держав;

робота з міжнародними організаціями та судами з метою інтернаціоналізації зони конфлікту (ОРДЛО і Крим);

- визначення на міжнародній арені Росії як держави-агресора;

- викриття і розслідування військових злочинів і злочинів проти людяності, скоєних російською стороною;
- отримання допомоги, будь то гуманітарна чи лише розповсюдженням інформації;
- міжнародної економічної ізоляції Росії;
- примусу РФ до припинення гібридної війни і відновлення територіальної цілісності України.

Загалом, Російсько-українська війна загострила та розширила коло питань, пов'язаних зі специфікою ведення інформаційних воєн, пропагандистських компаній та всього комплексу дій, спрямованих на досягнення воєнно-політичних цілей без широкого застосування воєнного чинника. Нові комунікаційні технології вже формують зміст процесу суспільної взаємодії і поширюються на все поле політичної влади, політичних процесів та державного управління, вони застосовуються як у легальних процесах застосування влади, так і в неконвенційних, що передбачають застосування нелегітимних дій (маніпулювання суспільною думкою, технологія залякування, тероризм, психологічні акції тощо). Усьому цьому потрібно вміти протистояти, визначити захисні або контрзаходи.

Для України – перемога полягатиме у визнанні російською елітою і суспільством окремішності українців як державоутворюючого народу та його право на самовизначення. Таке визнання потребуватиме докорінної трансформації сучасної Росії і її перевинайдення на інших засадах. Все інше після такого визнання може бути обговорено та вироблені взаємоприйнятні рішення. Навіть у найсприятливіших умовах така трансформація вимагатиме дуже довгого часу. Таким чином, конфлікт із Росією матиме довгостроковий характер.

Шкода, для виживання і тим більше перемоги в такому конфлікті Україна має мати досить зрілі інститути. У цій ситуації стратегія України досить проста – посилювати безпеку та оборонні здібності, забезпечувати для

цього розвиток економіки та залучати допомогу міжнародної спільноти. Як слабкіший бік конфлікту Україна максимально зацікавлена в його інтернаціоналізації. Водночас слід чітко усвідомлювати, що захист України – це насамперед справа України та її громадян.

ВИСНОВКИ

Специфіка російської гібридної війни проти України полягає перш за все в тому, що Росія використовує проти України начебто очевидні інструменти збройної агресії, але робить це досить завуальовано. Скільки б Росію не ловили червоноручкою, вона завжди заперечує факт втручання. Офіційно Росія навіть заперечує факт своєї участі у війні на Донбасі, але російські військові беруть активну та широку участь у бойових діях у цьому регіоні, професійні російські військові керують підрозділами сепаратистів, крім того, проти України в зоні конфлікту на Донбасі використовується сучасна російська зброя тощо.

Виклад стратегічної ідеї заради поліпшення ситуації з Росією – гранично простий, але як завжди найпростіші ідеї – найскладніше реалізувати. Це потребуватиме суттєвого напруження сил Українського суспільства, розвитку національної безпеки та побудови свідомої, зрілої, сильної держави. Треба добитись міжнародного визнання Росії як агресора, розслідувати воєнні злочини, нівелювати російську присутність в українському інфополі за допомогою українських засобів масової комунікації тощо.

Як було вищесказано, навіть за найсприятливіших умов така трансформація потребуватиме довгого часу. Таким чином, конфлікт з Росією має довгостроковий характер.

Щодо білоруського фактору - Лукашенко показав всьому світу своє справжнє “я” у 2020-му. Його не за просто так кличуть останнім диктатором Європи. Білоруси йдуть по шляху кольорової революції та їм потрібна допомога - як ментальна, так і дією.

На державному рівні може допомогти розрив відносин з білоруським урядом, введення додаткових санкцій, лобіювання супроти Лукашенко, санкціонування газопроводу “Ямал” та гуманітарна підтримка шукаючих політичного притулку. Потрібно обговорювати та створювати резонанс

навколо подій у Білорусі. Поки що Білорусь обирає Кремль як свого товариша, але це викликано суто тим, що, звісно, ніхто не підтримує режим Лукашенко окрім тих кому це вигідно.

Поки що складно прогнозувати, як далеко сторони можуть зайти у цій ситуації. Як і те, які саме наслідки білоруська криза матиме для регіональної безпеки. Однак очевидно, що в білорусько-українських відносинах починається новий розділ.